

Г. Ю. Аронов, М. Я. Гольдштейн, Ю. Я. Фіалков, Ю. В. Шанін

НА БАЙДАРЦІ - ЗА СНАГОЮ

Київ «Здоров'я» 1980

Авторы книги: Аронов Г. Е., Гольдштейн М. Я., Фиалков Ю. Я., Шанин Ю. В. - опытные туристы. В непринужденном юмористическом тоне они рассказывают о физической закалке и туристских радостях, которые приносят байдарочные путешествия.

В книге даны некоторые практические советы, касающиеся организации и осуществления туристского похода на байдарках.

Рассчитана на массового читателя.

Рецензент мастер спорта СССР Г. К. ВОСПИТАННИКОВ

© ВИДАВНИЦТВО «ЗДОРОВ'Я», 1980

© OCR Д. П., 2011

ЗМІСТ

Запрошення до байдарки
Як стають судновласниками
Як стати водним туристом
Вибір маршруту
Особовий склад експедиції

Карти
Інформація
Спорядження
Закупка провіанту
Доставка до річки і повернення
Дещо про безпеку
Перешкоди на річці
Рух
Стоянка
Багаття
Страви варіння
Днювання
Туристські торжества і свята
Байдарочник на лікарняному
Фініш

ЗАПРОШЕННЯ ДО БАЙДАРКИ

Якби всі великі й маленькі річки нашої країни з'єднати в одну голубу стрічку, то вона протягнулася б через країни і континенти, кілька разів оперізуючи земну кулю. І на цьому безкінечному водному просторі пливуть, вперто долаючи пороги, перекати і мілини, тисячі туристських суденць.

Ними правлять допитливі й сміливі люди, яких веде любов до природи рідної країни, жага пізнання її, що стала нагальною потребою. Є серед них любителі мандрів на плотах, надувних човнах, шлюпках, катамаранах, та найулюбленішим і найбільш поширеним судном справедливо вважається байдарка. Нескладна за конструкцією, легка в керуванні, надійна за будь-яких обставин водної стихії - вона заслужила справді всенародну любов. Байдаркою захоплюються незалежно від віку: на річкових просторах можна зустріти піонерів і пенсіонерів, юнаків і дівчат, туристів з великим стажем і зовсім «зелених» новачків.

І їхня армія постійно збільшується. Але чим значнішою вона стає, тим гостріше відчувається потреба в літературі з водного туризму, бо для того, щоб відпочинок на воді приносив тільки радість і задоволення, слід багато знати і вміти.

Не можна сказати, щоб байдаркової літератури не було зовсім (і автори посилаються на неї в кінці книжки), але скільки б не виходило спеціальних статей та інструкцій, водні туристи знову й знову шукають розповідей про свій улюблений вид спорту, про незвичайні маршрути та «буденне» життя на брезентових суденцях. Тим більше, якщо розповідь ведуть люди бувалі, які добре знають смак приправленої димом багаття туристської каші.

Це й спонукало чотирьох у міру досвідчених і безмірно закоханих у свою справу туристів-байдарочників до написання цієї книжки. У ній читачі знайдуть рекомендації щодо вибору маршруту, організації походу, влаштування привалу, комплектування похідного спорядження. Деякі поради подано за принципом «як це не слід робити», щоб читачі не повторювали прикрих помилок, яких не пощастило уникнути авторам. Мабуть, це буде корисно і досвідченим спортсменам, і туристам-новачкам, які вперше беруть до рук легке дволопатове весло, і, сподіваємося, навіть тим, хто поки що цього не зробив.

Але ця книжка - не посібник для байдарочників-початківців. Тим більше це не інструкція для байдарочників зі стажем, не мемуари бувалих туристів і не poradник для інструктора на громадських засадах. Зрештою, це і не збірка гуморесок.

А що ж це? - запитує читач, гортаючи книжку. Та чи так важливо точно визначити її жанр, якщо вона містить достатню кількість ненав'язливих, але корисних порад з певною дозою посмішки. За глибоким переконанням авторів, важливо, щоб книжка, яка народилася з безкорисливої любові до байдарки, стала у пригоді всім аматорам водного туризму. І бажано - для читання, а не для розпалювання туристського багаття.

ЯК СТАЮТЬ СУДНОВЛАСНИКАМИ

Байдарочниками не народжуються. Ними не стають випадково. В байдарництво втягують. Хто? Здебільшого - близькі друзі.

Одного чудового літа ви відчуваєте, що опинилися в повному моральному вакуумі. Вам немає з ким поїхати відпочивати в гарне містечко під Лазаревським і навіть немає з ким випити кухоль пива задушливим літнім вечором.

Взимку теж не краще. Прийшовши до когось на день народження, ви з жахом помічаєте, що не знаходите з вашими друзями спільної мови. Їх не цікавлять шанси на одержання прогресивки за квартал, вони відмахуються від такої важливої проблеми - чи будуть виступати Родніна та Зайцев наступного сезону, і, зрештою (подумати тільки!), вони байдужі до ще недавно улюбленого форварда Грицюти з «Затору»...

Ваші друзі цілісінький вечір лопочуть лише про якісь там стрингери, галси, пороги, фарватери та кільватери. Забуваючи про елементарну пристойність, вони порівнюють божественні гречаники - фірмову сімейну гордість - з якимось незрозумілим варевом, що спартолив Кок під селом Триньк і, що жахливо, порівняння це виявляється не на користь господині дому! А вона, господиня, зовсім не ображається - це вже зовсім незрозуміло і навіть лякає...

І ось перед вами неминуче постає проблема: або ви втрачаєте остаточно і назавжди друзів, або вступаєте в поки що загадкову і незбагненну для вас секту байдарочників.

Своєрідною заявою про прийняття повинна бути, звичайно, байдарка, яку необхідно представити братам байдарочникам як свідчення вашого серйозного наміру. Отже, вам належить стати судновласником.

Для цього існує кілька шляхів. Приємно отримати байдарку в подарунок. Наприклад, до дня народження. Але це, по-перше, вдається далеко не всім. А по-друге, не кожна дата підходить для цього дарунку. Досвід поколінь підказує: одержати байдарку до «золотого» весілля - вже трохи запізно. (А втім, від дарунку не відмовляйтесь - у вас є онуки!)

Можна виграти туристське суденце в лотерею ДТСААФ. Але й тут щастить небагатьом. І чомусь, як правило, тим, хто не прагне такого виграшу.

Вельми спокусливо дістати байдарку в спадщину. Але це малоімовірно. Бо справжня байдарка, як і вірний кінь, рідко переживає свого господаря, тому що служить матросам, капітанам і адміралам вірою і правдою, віддано і безкорисливо.

Безперечно, можна взяти байдарку напрокат у туристському клубі. Проте жоден водоплавець, який хоч трішечки себе поважає, такого не зробить. Взяти байдарку напрокат однаково, як, перепрошуємо, взяти напрокат друга. На один сезон. Є в цьому щось невловимо недозволене для справжнього туриста.

Таким чином, залишається єдиний вихід з цього скрутного становища: байдарку слід придбати в магазині спорттоварів.

Найближчої суботи, після кількадечної і не так щоб уже надто гучної (ще й не таке буде!) дискусії з дружиною ви прямуйте купувати байдарку. За вами збудженою і галасливою юрбою йдуть друзі, радіючи з нагоди навернення у байдаркову віру ще одного неофіта.

Ви, певна річ, уже настрикані всілякою інформацією. Знаєте, що польський «Нептун» - досконала модель: бортовий піддув, вітрила, возик і помірно-ніжний смородиновий колір. Але, по-перше, ціна, а по-друге, у ЕР-ЗЕТ (НДР) хід все ж таки кращий, не кажучи вже про вишукано відполірований дерев'яний кістяк та вигадливі спинки сидінь у вигляді сердечок.

І все ж ваші друзі справедливо вважають, що надій-ніше придбати «Салют». Він, можливо, трохи заширокий у бортах, не має ні вишуканих ліній, ні крейсерської швидкості, зате досить просторий і має найбільшу стійкість. До того ж ця байдарка виготовляється не тільки дво-, але і тримісною, що особливо суттєво, враховуючи останній перепис населення. Адже помічено: діти мають тенденцію рости, і з часом потребують окремого місця під сонцем.

Кістяк «Салюта» не дерев'яний, а дюралевий. Тому ця байдарка вважається довгожителькою: вона з-поміж інших частіше доживає до пенсійного віку (і свого, і господаря).

Нарешті, остання перевага: в спортивно-туристських магазинах «Салют» можна придбати майже завжди (і без знайомства). А «Нептун» і ЕР-ЗЕТ - майже ніколи (навіть через знайомство).

Зваживши всі оці плюси (про мінуси будемо читати в інших розділах), ви з дружиною купуєте вітчизняну байдарку марки «Салют». Для цього, виявляється, цілком достатньо тих грошей, що ви протягом зими відклали на парадний костюм.

І ось байдарка з допомогою друзів привезена додому, дбайливо поставлена на балконі («шкіру» ви не забудете заховати в комірчині, на антресолях або, на крайній випадок, у шафі, бо вона не терпить морозу, вологості, пилу і граду, туману і пристріту). Подія ця врочисто відзначається. І яка радість! Вам здається, що ви знову віднайшли спільну мову з друзями і навіть починаєте грайливо й по-панібратськи розмірковувати про небезпеку проколів. Але вас відразу зупиняють і терпляче-поблажливо роз'яснюють, що туристом-байдарочником ви ще не стали і на один відсоток. Вам ще належить пройти підготовчий клас, середню школу, а можливо, й університет.

І передусім необхідно оволодіти тонким, майже шаманським, мистецтвом складання байдарки...

Наскільки це не просто, ви починаєте розуміти, коли, попрощавшись з друзями, відкриваєте першу сторінку об'ємистої інструкції зі складання «Салюту». Вона нагадує

вам читаний колись «Вступ до теорії апроксимаційних векторних груп»: багато, тоскно і абсолютно незрозуміло.

Наступного ранку в неділю ви, ледве дочекавшись, коли дружина вирушить у навколосвітню подорож по магазинах шукати «Сніданок туриста» (не рибнокруп'яний, а справжній), затыгаєте тюк з байдарочним причандаллям до кімнати, розв'язуєте його і... м-м-мда. Ви закінчили (з відзнакою) політехнічний інститут за фахом «Автоматика і телемеханіка» та майже завершили кандидатську дисертацію з тієї ж спеціальності, але віднайти якусь систему в нагромадженні деталей, які, навіть насипані гіркою, виповнюють всю кімнату, вам не до снаги.

Першою фразою, яка вилетить з милих вуст вашої дружини, коли вона повернеться додому, буде: «Я так і знала, що цим скінчиться!» (будьте ж благословенні ви, завжди у всьому тямущі дружини!). Але якби ж то вже був кінець!

Як-небудь з'єднавши металеві та дерев'яні деталі і переконавшись, що за час ваших спроб зібрати байдарку кількість цих деталей чомусь збільшилась щонайменше втричі (розмножуються вони, чи що?), ви викликаєте по телефону вашого найбільш ерудованого друга.

Він ускакує до вашої квартири через 15 хвилин у пальті, накинутому на майку, і кричить ще з порога:

- Зламні стрингера? Не вистачає кільсона? Зігнутий руль?!

Дізнавшись, що цього не трапилось, а також визначивши повну комплектність байдарки, приятель з полегшенням запалює і цікавиться, навіщо його кликали. Ваші пояснення викликають у нього приступ сатанинського сміху, крізь який він відкриває вам першу байдаркову мудрість: збирати байдарку в кімнаті так само нерозумно і непристойно, як розпалювати на паркеті багаття. Вам стає зрозумілим, що з виробничою практикою по складанню доведеться зачекати до літа.

День першого складання вам запам'ятається надовго.

Не тільки щасливим болем у слині, не тільки гордістю за це дивне творіння людських рук і розуму, але, передовсім, лавиною нових і несподіваних теоретичних і практичних знань і навичок, якими вас нафарширують досвідчені друзі. Поступово ви засвоюєте основне правило складання байдарки: «Ніякого насилля!» їй не можна нав'язувати ні своєї волі, ні свого уявлення про технічну естетику.

Коли виявляється, що шпангоут не стає на належне йому місце, не надумайтесь приборкувати його молотком. Знову розберіть кістяк і спробуйте, як вийде цього разу. Не вийшло? Давайте ще раз. Ні, ні, ми ж просимо не застосовувати сили. І без лихослів'я також. Ніжніше, ще ніжніше! Ось бачите, вийшло!

Деталей одного комплекту має вистачити на складання лише однієї байдарки. Але й зайвих деталей лишатися не повинно. І не втішайте себе думкою: якщо цю «штучку» нема де притулити, то вона не потрібна. В найбільш неслухний момент ви переконастесь у протилежному.

Як визначити, що байдарка складена правильно? Пояснити це неможливо. Це можна тільки відчувати.

Відчуття правильно складеної байдарки - перша ступінь туристської свідомості. Остаточно вона формується в ту саму мить, коли ви, вмовившись у власному суденці, вперше берете до рук дволопатове весло, починаєте гребти і вперше відчуваєте пружний і захоплюючий рух - ні, політ! - по воді.

Увага: ще один байдарочник з'явився! Нехай тобі щастить у дорозі!

ЯК СТАТИ ВОДНИМ ТУРИСТОМ

Так само, як придбання байдарки ще не дозволяє її власнику іменуватися високим званням байдарочника, так і оволодіння правилами керування цим найдосконалішим із суден ще не дає права на горде ім'я «турист».

Скільки непорозумінь - від комічних до трагічних - виникало через те, що людина, яка упряглася в лямки рюкзака або дістала в подарунок кілька казанів і купила путівку на автобусний маршрут «Сочі - Гагра» вже вважає, що стала туристом! Тут і пригода з одним доцентом, який страшенно обурювався, коли йому на турбазі в Гантіаді відмовили в такій необхідній п'ятій дієті (хронічний холецистит). Тут і випадок з двома молодиками, не обтяженими ні віком, ні розумом, які купили у кафе дві пачки сухарів «Молочні» і вирішили пройти хребет Черського. І, звичайно, тут смішна історія про товстуна, який, знемігшись під чотирьохкілограмовим рюкзаком, на другому кілометрі кинув його і, діставшись до залізничної станції, купив квиток на найближчий поїзд - куди завгодно, аби лише далі від турбази!..

Подібних історій ми могли б навести стільки, що їх вистачило б на добрих два десятки томів - куди тій «1001 ночі»! Але жодна з цих історій не прозвучала б у гумористично-розважальному тоні. Бо дилетантство (а особливо - дилетантство на воді), як правило, має сумний кінець...

Отже, хто такий турист і, зокрема, - водний турист? Щоб дати таке визначення, необхідно ознайомитись з важливим документом, що називається «Правила організації та проведення аматорських туристських походів і мандрів на території СРСР». Коли прочитаєте ці правила, ви зрозумієте, що назавжди минули ті часи, коли достатньо було обрати довільний маршрут, наприклад «Почаївський монастир - Києво-Печерська Лавра - острів Валаам» або щось інше на такий зразок, пошити торбинку, виламати зручну палицю і вирушити в дорогу!

Ні! У наш час багато окремих осіб і солідних організацій піклуються про те, щоб ви, дорогий читачу, щасливо подолали всі труднощі походу і не тільки повернулись живим і здоровим, але й отримали з того всього певне задоволення.

Отже, коли ви вирішили стати водним туристом-аматором, негайно зверніться до найближчого (за місцем вашого навчання, роботи чи мешкання) туристського клубу. Там ви передусім дізнаєтесь багато корисного про турпоходи. Наприклад, те, що вони поділені за категоріями складності - від маршрутів вихідного дня до походів 6-ї, найвищої, категорії; про особливості формування туристських груп і добору спорядження; про порядок одержання дозволу на похід у маршрутно-кваліфікаційній комісії і про оформлення маршрутної книжки - документа, що дає право на здійснення походу; про реєстрацію походу в контрольно-рятівній службі і багато чого іншого!

Туристський клуб, до якого ви належите, допоможе обрати маршрут відповідно до інтересів, досвіду, стану здоров'я й віку, забезпечить туристським спорядженням та необхідною довідковою літературою.

Суворо дотримуючись (у власних же інтересах) відповідних «Правил» і «Положень», ви за короткий час опануєте всі тонкощі складної і дуже захоплюючої справи - водного туризму. Ви й самі не помітите, як із новачка перетворитесь на майстра, а можливо, навіть на «Майстра туризму СРСР».

ВИБІР МАРШРУТУ

Обраний вами маршрут може бути дуже гарним, але не таким, яким ви його уявляли. Найбільше задоволення від мандрівки ви одержуєте задовго до її початку - взимку, коли червоний олівець сміливо мандрує важкодоступними місцями країни, коли з'являються блискучі ідеї, переживаються майбутні пригоди.

Найважче під час вибору маршруту - не розгубитися серед великої кількості спокусливих варіантів. Кавказ чи Сибір, Північний Урал чи Прибалтика? А може, багато разів оспівана Десна? Чи річка з незрозумілою, але привабливою назвою Лань? На користь кожної пропозиції є безперечні аргументи «за» і... абсолютно нищівні контраргументи.

Кавказ? Розкішна південна природа, стрімкі річки, «цариці Тамари» і витязі в синтетичних «тигрових шкурах», що спостерігають своїми мигдалеподібними очима за вашою байдаркою; рожеві верхів'я сніжних гір на світанку і фантастична східна гостинність. Але... кількість туристів досягає 2853 чоловіка на один квадратний кілометр водної поверхні, а це значно перевищує густоту населення в трущобах Чикаго, передмістях Ліверпуля і на Центральному базарі міста Києва!

Сибір? Безлюддя тайгових річок, неполохані лосі, які при зустрічі з байдаркою вшановують її лише кивком гордої голови, ведмідь, який терпляче очікує банку з-під згущеного молока в куцах біля стоянки, комарі, які змушують ганебно відступати навіть ведмедя.

Ви співчутливо посміхаєтесь на адресу наївного звіря і перші 6 днів радієте з відсутності будь-якої цивілізації. На шостий день у Кока з'являється підсвідоме бажання, яке на сьомий день стає вже ідеєю фікс: побачити - за будь-яку ціну! - вивіску з закличним словом «Сільмаг». Решта членів експедиції ще сподіваються зловити велику рибу. Але досвідчений Кок розуміє, що шанси виловити цю міфічну істоту не набагато перевищують ймовірність піймати на спінінг пачку макаронів чи банку паштету.

Дні минають у нестерпній боротьбі між усталеними звичками міської людини і одвічною суворістю вимушеного тайгового життя. Тільки взимку ви стверджуватимете, що цілком зрозуміли і сприйняли чарівність побуту первісних людей. На цей час ви вже забудете, що постійним рефреном другої половини походу були жалібні вигуки: «Якби хлібця!», «Картопельки!» і крамольні розмови про пиріжки з горохом, які так злочинно ігнорувались в місті.

«Что прошло, то будет мило», - сказав О. С. Пушкін, і кожен турист підтвердить слушність думки великого поета. Але, вибираючи маршрут на наступний рік, не забувайте того, що минуло, яким би милим воно не стало вашому серцю.

Напевно, маршрути бувають ідеальними лише до виходу на них і через 2-3 місяці після їх проходження. Тому треба шукати не бездоганну річку (такої просто не існує), а маршрут, що максимально відповідає вашим уподобанням і, звичайно, можливостям.

«Чого ж ти хочеш? - запитайте себе. - Звільнитися від тягара цивілізації? Випробувати Ризику? Жертв? Чи приємної і не надто обтяжливої мандрівки, що майже не потребує зречення від усталеного способу життя? Хто ти: комфортофіл чи комфортофоб?»

Відповіді на ці питання повинні визначати ваш вибір. Надзвичайно сумне видовище - комфортофіли на порогах річок Кольського півострова чи комфортофоби на спокійних, повільних річках центральної України.

Отже, *враховуйте свої уподобання* - ось перше правило вибору маршруту.

Зважайте на свої можливості - друге його правило. Якщо ви обрали Єнісей і вирішили стартувати з його витоків, не призначайте фініш на острові Діксон. Не робіть цього, навіть маючи дозвіл дружини і тещі. Він вам не допоможе, коли до кінця вашої відпустки лишиться 3 дні, а ви, все ще вдивляючись за обрій, болісно міркуватимете: «Куди ж, до біса, зникло місто Красноярськ?» Про цю мандрівку навіть узимку ви будете розповідати ніяковіючи, бо якщо самі забудете, що вашою метою був Діксон, то дружина і теща, які благословили вас на подвиг, ніколи цього не забудуть.

Однак бувають і веселіші варіанти. Ви пливете по чарівній тайговій річці і одного прекрасного ранку виявляєте, що відпустка наближається до кінця (а маршруту кінця ще не видно). Деякі романтики-фанатики у подібних випадках дають у рідну установу телеграму приблизно такого змісту: «Змушені затриматися маршруті причини непрохідності тайги».

Звичайно, співчутливе керівництво видасть наказ на продовження відпустки нещасному. А вже потім схаменеться: «А де ж в тій непролазній тайзі знайшовся телеграф, з якого була надіслана зворушлива депеша?»

Навряд чи отримаєте задоволення з маршруту, розрахованого на 15 ходових днів (з 18 - що у вашому розпорядженні) при денній нормі 80 кілометрів. Навіть за відсутності непередбачених ускладнень вам доведеться скоротити стоянки і скасувати перше і друге днювання. А третє взагалі немає сенсу призначати, бо 5/6 особового складу (всього в похід вирушило 6 чоловік) зйдуть з дистанції задовго до її кінця.

Не вибирайте маршруту, користуючись даними зі старих чи невірогідних джерел - це третє правило вибору. Якщо ви вирішили мандрувати по Волзі, то не покладайтесь у всьому на нотатки Афанасія Нікітіна. Видатний мандрівник з досить вагомих причин не помітив деяких деталей волзького пейзажу (Волзька ГЕС, Волго-Донський канал тощо). Тим більше не довіряйтесь Страбону і Геродоту. Ці стародавні греки - погані радники. І справа не в тому, що на берегах обраної вами річки не зустрінете собакоголових людей (як обіцяв Геродот) і бронзових птахів (про що віщував Страбон). Ви можете не знайти і самої річки. І в цьому винна не бурхлива фантазія античних учених: просто в нашому швидкоплинному світі інформація блискавично старіє.

Ставтеся критично до розповідей очевидців - так можна сформулювати наступне правило. Маршрут, як ми вже згадували, має властивість значно поліпшуватися через 2-3 місяці після його проходження. Прекрасною якістю туристської пам'яті є здатність просіювати перипетії минулого походу через сито такої густоти, що в ньому лишаються

лише приємні події, а весь мотлох прикростей летить за вітром. Ось якою стає розповідь про маршрут, пройдений в липні. «До Великих Містечок їхати добу поїздом (істинна правда!). Від станції до річки - буквально кілька кроків (а це вже «просіяні» спогади, бо до річки 2 кілометри). Спускати човни зручно (напівправда: щоб дістатися до зручного трав'яного майданчика, треба пробалансувати по трухлявій дошці на другий берег річки). Береги чудесні (2/3 всього маршруту - зарості очерету і болота). Перешкод на річці ніяких (21 гребля). На маршруті щонайменше 5 сіл, де можна купити що завгодно (сіл, напевно, більше, але найближче - за 8 кілометрів від річки, а коли туди приходите, то дізнаєтесь, що магазину немає, а до того «що завгодно» - ще 6 кілометрів)...

Чи варто продовжувати? Якщо ви довіритесь тільки розповідям очевидців, то самі зможете продовжити список разючих розходжень суворої дійсності з рожевими спогадами про неї.

П'яте правило можна визначити так: *перевірте ідентичність понять*. Це значить, що всі члени туристської групи повинні приблизно однаково розуміти, «що є добре і що є погано». Яким би прекрасним не уявлявся вам обраний маршрут, похід буде безнадійно зіпсований, якщо супутники вважають, що маршрут поганий. Шукати взаєморозуміння в поході - пізно. Це треба робити значно раніше.

Не користуйтеся лотерейним методом - шосте правило. Суть цього методу - витягати з берета чи картонки папірчики з назвами річок. Один з-поміж них потрапить до ваших рук з благословіння долі. Ви дізнаєтесь, що доведеться мандрувати по Зеї, Бії чи Хантайці, і на цьому (ви так гадаєте) закінчуються всі наші турботи про вибір маршруту. Адже вибір остаточний і безсумнівний (доля!). Вивчати маршрут, збирати дані, описи і розповіді теж навряд чи потрібно (супроти долі не підеш!).

Лишається кинутися на маршрут, заплющивши очі, і намагатися перебувати в такому стані до самого фінішу. Якщо пощастить, можливо, ви й дістанетесь до пункту призначення. Але, як свідчить туристська статистика, порушення шостого правила дає найбільший процент «зіскакування» з маршруту (іноді за допомогою рятівних команд, вертольотів і всюдиходів).

Особливо прикро, що, користуючись лотерейним методом вибору, не маєте на кому відвести душу: не проклинати ж того нещасного, який мав необережність запустити руку в старий капелюх.

Ось, власне, і всі правила. Якщо беззастережно дотримуватимете їх, то обрати вдалий маршрут буде дуже просто.

ОСОБОВИЙ СКЛАД ЕКСПЕДИЦІЇ

У підготовці до походу немає дрібниць, важливо все: «Що?», «Куди?», «Як?», «Навіщо?»... Але найважливіше: «З ким?». Відповідь на це запитання забезпечує блискучий успіх чи ганебний провал мандрівки. На цьому ґрунтується непорушний закон походу, встановлений ще нашими далекими предками: «З милим рай і в курені (наметі)».

Ні краса ландшафту, ні екзотика та чудеса туристської техніки не поліпшать вашого настрою і спогадів про похід, якщо він був отруєний присутністю людини, що не відповідає вашим уявленням про туриста. І якщо вже бути до кінця відвертим і називати

речі своїми іменами, то рівень напруженості обстановки в такому мікроколективі слід визначити словом «смертельно». Водночас жодне лихо і підступність маршруту, примхи природи та інші катаклізми не здатні зіпсувати хорошого настрою товариству, в якому панує взаємна симпатія та спільність інтересів.

Це азбучні істини. Проте чимало походів нічого не лишили в душах учасників, окрім глухого незадоволення. А скільки маршрутів завершилися раніше встановлених строків! Скільки блискучих задумів не здійснилося!

До речі, запобігти цим неприємностям дуже легко. Слід лише дотримуватися правил добору особового складу експедиції. Їх усього 6 (шість).

1. Склад експедиції не повинен бути надто великим

Звичайно, що для одного - багато, то для другого - саме враз, а для третього - замало. І все ж існує оптимум, перевищувати який небезпечно. Встановлюється він за методом вилучення: складаєте список усіх своїх знайомих, друзів, родичів, а потім викреслюєте нетуристів, скигліїв, іпохондриків і болільників. Як правило, залишається 6-8 чоловік. Це і є оптимум.

Втім, скільки б туристів не було, ясно одне: всі вони (всі!) повинні вміти плавати. Цей тезис навіть не вартий обговорення і будь-які історичні паралелі (наприклад, адмірал Нельсон) до уваги не беруться.

Слід також взяти до уваги, що кожна людина носить в собі загрозу пануючому в поході принципу єдиноначальності. Шестеро туристів обирають собі Адмірала і покійно виконують всі його накази. Восьмеро - вже здобувають собі право на обговорення і коментування наказів, десятеро - мають схильність до демократії, що, безумовно, небезпечно у мандрівці по воді, а п'ятнадцятеро, як правило, стають шаленим некерованим віче, що нагадує Великий Новгород часів занепаду.

Всі пропозиції «мітингуються» і через те не здійснюються; всі рішення критикуються і через те не виконуються; кількість угруповань зі своїми програмами і поглядами на водний туризм перевищує частку від ділення 15 на 2, бо деякі перебувають у кількох угрупованнях одночасно, а решта представлені однією особою в ролі лідера групи і всіх її рядових членів.

Фракційна боротьба не припиняється ні вдень, ні вночі. Через те осиротілі та безпритульні байдарки спокійно плывуть за течією, встигаючи долати за ніч до 20 кілометрів; багаття не розпалюється кілька днів підряд, а потім, розпалене за допомогою бензину, спричиняється до невеличкої лісової пожежі; продукти падають у воду; намети зносить вітром і т. д. і т. п.

Розбрат, безладдя охоплює всі сфери похідного життя. Ентропія наростає, і добре, коли неминучий вибух виникає поблизу якоїсь залізничної станції. За інших умов члени експедиції просто розбігаються, ганебно кидаючи човни, весла та шанцевий інструмент. З цього часу вони глибоко переконані, що ніяка в світі сила не спровокує їх на новий туристський похід.

Закон переходу кількості в негативну якість діє на всіх без винятку. Люди псується прямо на очах. Стоїки стають циніками, витримані люди починають скиглити, оптимісти впадають у глибокий песимізм, а альтруїсти перетворюються в егоцентристів. Для

ліквідації наслідків такого походу потрібні роки, а неприємні спогади про нього переслідують нещасних у моторошних сновидіннях все життя.

2. Склад групи не повинен бути надто маленьким

Хто зробив з попереднього правила висновок, що чим менший склад групи, тим краще, - безперечно, помилився. Невесело проводити цілі дні в мовчанні, що лише зрідка переривається словами і репліками, які ви безліч разів чули. Група, до складу якої входить два чи три туристи, може бути досить вдалою, але вона не принесе радості. Цей мікроколектив часто-густо супроводжуватиме нудьга - смертельний ворог туризму. А ще уявіть собі таку ситуацію. Ви пливете втрьох на одній тримісній байдарці, і трапилось те, про що й писати страшно: байдарка затонула. Мокрі, але неушкоджені, ви вибираєтесь на берег, і раптом виявляєте, що вас немає кому: а) пожаліти; б) обсушити; в) нагодувати; г) одягнути; д) взути тощо. А якби ви йшли на двох байдарках, то не довелося б складати цей сумний алфавіт. І взагалі одноманітність діє згубно. Вже на другий день походу вас дратуватиме одностайність у вирішенні всіх питань і проблем; на третій день ви зупинятиметесь біля кожного рибалки, щоби хоч трохи відвести душу в розмовах з новою людиною; на п'ятий - запитаете себе: «Навіщо я згодився на цей безглуздий похід?», а на шостий - визріє рішення назавжди порвати з туризмом.

Багаторічний досвід підказує, що учасників походу має бути не менше чотирьох. Якщо їх буде менше, то ви не знайдете на привалі бажаного слухати вашу улюблену розповідь: усі зроблять вигляд, що дуже зайняті багаттям, приготуванням вечері, лагодженням намету і т. ін. Вам не трапиться нагода перекласти на когось неприємну роботу, що випала на вашу долю, оскільки в мікроколективі всі завжди заклопотані.

3. Обережно: жінки!

Тема «Жінка в байдарці», звичайно, заслуговує окремого розділу, якщо не цілої книжки, бо нам відомі 123 проблеми, які виникають у зв'язку з участю жінок у туристському поході. Нашим друзям з іншого байдаркового колективу також відомо 123 проблеми з цього приводу, але ми не змогли знайти жодної спільної. Отже, 246 проблем! Проте чи варто підраховувати? Бо якби жінок з нами не було, проблем виникало б значно більше.

Дехто вважає, що в похід слід брати тільки тих жінок, яких небезпечно залишати вдома, бо вони, скориставшись відсутністю чоловіка, господарюють на свій смак. Повернувшись з походу, чоловік помічає нові шпалери, але не бачить старих меблів, його увагу привертає нова люстра з блискучими пацьорками, проте марні всі його спроби пізнати свій письмовий стіл. І, звичайно, щасливий чоловік дізнається про нові борги.

Безумовно, таких жінок небезпечно залишати вдома, та ще необачніше брати їх з собою в похід, бо нові реформи в квартирі - ніщо порівняно з тим, що може скоїтися в байдарці чи наметі.

П'ять-шість мужчин можуть нейтралізувати (хоча для цього необхідно докласти чимало зусиль) вплив двох жінок, але якщо з'являється третя, то до складу експедиції треба додатково прийняти 8-10 мужчин, а це в свою чергу призводить до фатальних наслідків (див. правило 1).

Навіть одна жінка здатна змусити вас засумніватися в доцільності основних принципів туристів. Ідеї, які вона пропонує, м'яко кажучи, своєрідні і майже завжди незаперечні. Наприклад: «На річці слід плисти не за течією а проти неї, щоб уповільнити швидкість просування і продовжити задоволення від сприйняття краси ландшафту». На слушне зауваження, що гребти проти течії й одночасно милуватися природою неможливо, звучить

монолог про естетичне виховання, згадується застигла музика (в архітектурі) і японський театр Кабукі.

Дві жінки (якщо вони об'єднуються) змусять вас курити лише в певний час і у відведеному для цього місці, три - вимагатимуть, щоб ви взагалі не курили; дві жінки змусять вас щоразу мити посуд, три - регулярно чистити казанок до дзеркального блиску, прати шкарпетки і користуватися носовою хусточкою... Докірливо стуливши губи, вони зашиють на вашому костюмі дірки, якими ви так пишалися; почнуть прати, коли періститиме дощ, і займуться своїми зачісками, коли байдарку зноситиме на пороги; вимагатимуть дістати молока в непролазній тайзі і терміново відправити телеграму бабуні, коли навіть до найближчого магазину - десятки кілометрів, а вже відстань до поштового відділення зв'язку можна виміряти світловими роками.

Жінки можуть змусити вас (соромно й казати) щодня умиватися і чистити зуби, прасувати штормовку і навіть (о, горе!), навіть голитися.

Жінки можуть... Вони на все здатні! А раз так, то, вирушаючи у байдарочний похід, можете не брати байдарок, але щодо жінок, то без них, як відомо, неможливо...

4. Діти... Діти...

Діти - велика радість у нашому житті, але в туристському поході - не завжди. Їхня допитливість зворушує, та коли це стосується байдарки («Потопає чи не потопає, якщо продірявити днище?»), ви починаєте нервувати.

Якщо ви взяли у похід свою власну дитину, то мусите витримати ще одне випробування: ваші супутники легко знаходять недоліки в її вихованні і починають дружно перевиховувати. Дитина, загартована сім'єю і дитячим садочком, поставиться до цього з цілковитою байдужістю, але вас кожне запитання: «Хто тебе отакому навчив?» - буде боляче зачіпати і провокувати на безкінечні педагогічні дискусії.

Поступово всі розмови біля вогнища увечері зведуться до обговорення проблеми батьків і дітей. Ваші немічні спроби сховатися за спину Песталоцці, Ушинського, Макаренка та Сухомлинського будуть викриті, ваша педагогічна неспроможність стане очевидною і вам не лишиться нічого іншого, як тільки зганяти злість на своєму злощасному нащадку.

Як бачите, перспективи досить сумні як для вас, так і для вашої дитини. Тому, коли вирушаєте в похід, краще залишити дітей з бабусею. Так буде спокійніше для всіх учасників походу і для тіней великих педагогів.

Не варто говорити, що це зауваження стосується лише дітей дошкільного віку. Діти 7-14 років - серйозна підмога в поході, чудова робоча та тяглова сила. А що стосується ваших нащадків старше 14-ти, то не ви, а вони будуть вирішувати: брати своїх старих у похід чи залишити вдома. Нічого не вдієш: акселерація!

5. До складу групи не повинні входити болільники

Болільник - соціально небезпечна особа, якій необхідно давати вихід своїм футбольним пристрастям. Для болільника, як і для кожного наркомана, не існує суттєвої різниці між днем і ніччю. Вдень він буде обговорювати таємниці з біографій футбольних зірок, а ночами - ловити передачу зі стадіону «Маракана» в Ріо-де-Жанейро. І байдуже, що репортаж ведеться португальською мовою (адже він все одно знає результати матчів наперед). Болільник розбудить вас серед ночі і повідомить, чому тренер Феола не

виставив у грі Лобо Маріо Жоржі, і разом розповість сумну історію про Гаррінчу та його одинадцятьоро дітей.

Якщо ж вам пощастить викрасти і втопити транзистор, тоді болільник з подвоєною енергією розпочне коментувати матчі 1/8 фіналу розиграну Кубка СРСР за 1953 рік. А той, хто не тямить у цьому, на третій годині спогадів починає повільно згасати... В результаті - не-болільникам гарантовані нервові розлади, які потребують тривалого стаціонарного лікування в спеціалізованих медичних закладах.

6. До складу групи не повинно входити більше одного менестреля з гітарою

Це правило розтлумачується легко: якщо ви бажаєте уникнути кривавої міжусобиці, не допускайте змагання двох акинів. Після неминучого творчого конфлікту ви не зможете використати гітари навіть як весла - від них зостануться лише грифи. І взагалі, два гітаристи зовсім ні до чого: і один заспіває вас мало не до смерті.

За умов дотримання цих простих правил успіх вашого походу забезпечений. Але навіть у колективі, що створений за всіма науковими рекомендаціями, напочатку можуть трапитися симптоми легкої психологічної несумісності. У зв'язку з цим на завершення ще три поради.

1. Будьте толерантними у ставленні до власних недоліків, які ви помічаєте в інших.
2. Не будьте толерантними у ставленні до чужих недоліків, які ви помічаєте в собі.
3. Намагайтесь виконати свою роботу вчасно, щоб її не довелося виконувати іншим.

КАРТИ

Мандрувати без карти неможливо. Навіть якщо ви вирішили відкривати невідомі землі та безлюдні острови. Це знав уже Колумб, вирушаючи в таємничий простір Атлантики. Щоправда, в примірнику карти, що йому дістався, Америка називалася Індією. Та хіба суть у дрібних неточностях?

Тому не варто навіть говорити про легковажних безумців, які вирушають у байдарковий похід без карти. Вони недостойні звання туриста. Краще розглянемо можливі варіанти картографічного забезпечення експедиції. При цьому будемо дотримуватися порядку, що відповідає їх важливості.

1. *Політична карта світу.* Найбільшим достоїнством цієї карти вважаються її розміри (3×4 метри). Це дає можливість вивчати її одночасно всім членам експедиції. Для цього необхідно розстелити карту на березі й улягтися на ній головами до середини.

Розміри дають можливість використовувати її як вітрила, якщо пристосоване для цього полотнище (воно ж і тент) забули на стоянці чи випадково спалили на вогнищі. Щоб перетворити карту на вітрила, треба наклеїти її на марлеву основу.

Вкрай необхідна така карта і для орієнтації в просторі. З нею вам не доведеться розпачливо кричати, вдивляючись у береги: «Де ми?» Карта точно вкаже країну, в межах якої ви перебуваєте.

Проте слід відзначити і деякі ускладнення, що виникають під час користування картою світу. На ній легко віднайти Аддіс-Абебу, але марно згаєте кілька годин, плазуючи на животі у пошуках села Красилівки. Ви не знайдете його ні в Південній Америці, ні в Північній Африці. Не знайдете його і в межах тієї країни, де, як переконливо свідчить карта, ви перебуваєте. Ой лелечко, там немає навіть річки Здвижу, якою пливуть ваші байдарки. І навряд чи впевненість у тому, що ви не порушили мимоволі державного кордону, якоюсь мірою компенсує це.

2. *Географічний глобус.* Слід сказати відразу: цей наочний посібник, досить доречний на каравелах, галіонах і фрегатах, створює певні труднощі у користуванні ним під час байдаркового походу, особливо коли діаметр вашого глобуса понад 1 метр. Сидіти на ньому не дуже зручно, розмістити його на носі чи на кормі - неможливо. Вихід один - транспортувати глобус на буксирі, але після цього окреслення материків можуть стати розпливчастими, а річка Ріо-Гранде-Колорадо настільки наблизиться до вашого маршруту, що доведеться серйозно обговорювати можливість появи крокодилів у рідному Здвижі. Отже, використовувати глобус у поході на байдарках слід лише в самому крайньому випадку.

3. *Карта області.* Пошуки цієї досить детальної й зручної карти слід провадити у найнесподіваніших місцях, її можна знайти на стіні кабінету вченого секретаря науково-дослідного інституту чи у приймальній директора кондитерської фабрики. Але де б вона не була, її обов'язково приховують щільні розсувні штори і атмосфера таємничості. Це створює відповідне враження, і ви остаточно усвідомлюєте, що вирушати в похід без цієї карти неможливо.

Щоб проникнути за сірі штори, витрачається від двох до трьох місяців. Тому розпочинати наступ слід заздалегідь. Успіх наступу забезпечується вашою особистою привабливістю. Якщо плацдармом став кабінет вченого секретаря, то найкраще свої чарівні посмішки підкріпити достроковою здачею звіту про наукову роботу і позаплановим виступом на теоретичній конференції.

У приймальній директора найкраще діяти через секретарку. Витрати на забезпечення наступу і бойові втрати бувають досить значними. Нам відомий випадок, коли за право зазирнути за таємничі штори було заплачено життям (парубоцьким).

Маючи доступ до жаданої карти, не поспішайте її викрадати. Через 3 роки пропажа виявиться і гарантовані неприємності, які зіпсують вам спогади про вдалий похід. Але не розраховуйте й на свою пам'ять, намагаючись зафіксувати зображення карти в голові. Це під силу лише героям детективних романів. Ви переплутаєте всі деталі раніше, ніж за вами грюкнуть двері кабінету.

Краще візьміть кальку і перезніміть на неї річку, що вас цікавить, і всі навколишні пункти. Вона буде вашим дороговказом.

Наклейте її на цупкий папір, розріжте на рівні частини і зброшуруйте їх. У ваших руках опиниться книжечка, на кожній сторінці якої буде частина маршруту, що дорівнюватиме, скажімо, дводенному переходу. Відтепер схема вашої мандрівки цілком зрозуміла і передається формулою: «Одна сторінка - за 2 дні».

Придбавши заповітну «кальку» і підрахувавши свої досягнення (зроблений достроково звіт тощо) та втрати (парубоцька воля і таке ін.), вам буде, безумовно, приємно дізнатися, що карти області, яка вас цікавить, продаються у всіх магазинах культтоварів по 20

копійок за штуку. Справжній турист, звичайно, відкине карту широкого вжитку і буде користуватися в поході здобутою в бою копією.

Коли позначите на кальці межі денного переходу і точно вирахуєте, що половина цього відрізка припадає саме на село Чабани, а решта - на село Жучки, то впевнено вирушайте в дорогу. Дійшовши до названих Чабанів за годину з хвостиком, організуєте тривалий веселий привал, тішачи себе присмною думкою, що коли 15 кілометрів (по карті) до Чабанів ви подолали за годину, то на решту шляху до Жучків вистачить сорока п'яти хвилин. Та, на жаль, ці арифметичні пропорції, до яких ви пройнялися довір'ям ще в п'ятому класі, в байдарковому поході не дійсні.

На одному з численних поворотів, за яким (ніяких сумнівів!) на вас чекають Жучки, ви раптом дізнаєтесь від рибалки, що до них ще 30 кілометрів (4/5 шляху!). Це якщо добиратися річкою. Якщо ж йти пішки і нести на собі байдарку та все спорядження, то село відразу наблизиться на 20 кілометрів. Але справжній турист хіба дозволить собі обрати такий легкий шлях?!

До речі, з Жучками і Чабанами при всьому цьому вам ще, безумовно, пощастило: вони розташовані на березі (як і стверджувала «калька!»). Загалом же добра половина прибережних поселень починає швидко тікати, як тільки ви наближаєтесь до них. Деякі встигають забігти так далеко, що меланхолійні рибалки, які сидять вздовж берегів, навіть не чули про їхнє існування.

Спочатку ви обурюєтесь, гадаєте, що то: витівки чи свідоме приховування істини. Потім трапляється один рибалка, який не тільки знає розшукувані Жабки, але навіть живе там. Правда, вони розташовані не зовсім на березі, але за півтори години їзди на мотоциклі йому вдається дістатися до них.

Зате «калька» чесно попереджає вас про міст, що перетинає річку вище Горобинівки. Зворушені до глибини душі такою точністю, ви легко вибачите їй замовчування чотирьох гребель (обноси по 800 метрів), трьох непрохідних порогів та восьми непролазних боліт.

Щоб уникнути непорозумінь та в інтересах похідної демократії, карту слід розмножити, аби кожна байдарка мала свій примірник (надійно запаятий в поліетиленову плівку). Це позбавить Адмірала від необхідності зупинятися мінімум 5 разів по півгодини і демонструвати свою персональну карту допитливим членам флотилії.

Від вашої «кальки» матимете останню радість уже після походу, коли, збережена разом з фотографіями та іншими документами в коробці з написом «Здвиж», вона послужить основою для створення туристської схеми з описом маршруту. Цю схему ви вручите знайомим, що вирішили піти вашими слідами.

4. *Туристська схема.* Цей посібник має єдиний недолік: він не дає вам відчуття першопрохідця і першовідкривача. Саме його існування передбачає відсутність місць, де ще не ступала нога туриста. Проте переваг - безліч!

Туристська схема не дає відомостей загальних: село Лепихи, пережат, стоянка... Вона турботливо ставить біля назви села слівце «мак» (макарони), біля пережату позначає кращий варіант подолання його, стоянку рекомендує тому, що вона тягне не менше як на 84 бали (див. розділ «Стоянка»).

До цього часу не вдається належним чином пояснити, як, маючи такий посібник в руках, деякі туристи умудряються ночувати на коров'ячих бродах, скельних осипах і болотяних купинах. Очевидно, це пояснюється тим, що туристська схема дещо зловживає деталями, використовуючи як орієнтири, скажімо, повний місяць над дубом, корч біля берега, сліди на піску...

Зате такі прикмети дають матеріал для роздумів про відносність будь-яких знань під час дискусій з авторами схеми після повернення з походу. Це також допоможе вам заповнити безкінечну безбайдаркову зиму.

ІНФОРМАЦІЯ

Якими б досконалими картами ви не користувалися, все одно вам доведеться консультиватися з місцевим населенням. Бо жодна з карт, навіть топографічна, не має відомостей, які б вдовольнили ваші животрепетно-актуальні запити: «Так, хлопці, магазин у Жучках є, але там третій день Степаненки весілля справляють і тому в магазині того самого нема... А вам хіба не те саме потрібне? Навіщо ж тоді магазин?! Пливіть, хлопці, сюди, я вам цієї солі хоч два пуди насиплю!»

Інформація, яку можна дістати у населення, за способом здобування поділяється на дві категорії: берегову і глибинну.

1. Інформація берегова

Рибальських шкіл, як відомо, існує велика кількість. Одні з них вважають найблагодатнішим часом для лову риби досвітки, інші - спекотний день, треті переконують, що риба ковтає гачок лише перед заходом сонця, четверті впевнені, що найкраще вона клює пізнім вечором. Так само існують різні думки щодо погодних умов для промислу риби. Є прихильники лову риби до, під час і після дощу. Більшість дотримуються комфортабельної доктрини, що риба, як і людина, любить сонячні погожі дні. Подібні суперечки ведуться і щодо сили та напрямку вітру, висоти берега, краси ландшафту і пори року. Ось чому практично у будь-який час дня і ночі (останнє, зрозуміло, мовлено заради красного слівця - див. розділ «Рух») на берегах річок, починаючи Вузлівкою і закінчуючи Голубим Нілом, можна зустріти рибалок. Досвід показує, що навіть у безлюдній місцевості один рибалка припадає на кожні 400 метрів (не рідше). Щиро радимо використовувати цих наповнених різною інформацією шановних людей для уточнення відомостей, добутих з карт та схем.

Вам сьогодні вкрай необхідно дійти до Залещиків, щоб закупити хліба та сигарет «Шипка», які скінчилися кілька днів тому. Заради цього ви навіть вирішили змінити звичний графік руху і йти вдень, у саму спеку, аби встигнути в Залещики до закриття магазину. Та й не завадило б, будьмо відвертими, надолужити кілометри, згублені в попередні дні.

Як по карті, то до Залещиків кілометрів вісім. Але карти, як відомо, брешуть, і тому ви з надією питаєте діда, що сидить на березі в оточенні семи вудочок, чи далеко до Залещиків. Відповідь поважного старця наповнює ваші серця гордістю, бо виявляється, що до Залещиків лише два кілометри. Ну й ушкварили ми сьогодні вранці! Кілометрів 20 за три години пройшли! Аж душа радіє!

Проминувши двох рибалок, ви уточнюєте цю інформацію у симпатичного молодика, що дрімає над самотньою донкою: «Чи справді ті будинки за поворотом, що даленіють, - це вже Залещики?» Парубок меланхолійно відповідає, що там, за поворотом, - Гусенці, і знову спокійно засинає. Проте втрачає спокій Адмірал. І засуджувати його за нестриманість не варто, бо за всіма картами, схемами й описами Гусенці ми мали залишити далеко позаду ще вчора. І взагалі, від Гусенців до Залещиків - погляньте самі - кілометрів тридцять! Біс його знає, що воно таке! Парубка будять і повторюють запитання.

- Слово честі, Гусенці! - відповідає він і намагається знову заснути. Але це йому не вдається, бо запитання повторюють втретє з інтонаціями далеко не шанобливими.

- Гусенці ж, Гусенці! - з переконаністю Яна Гуса стверджує абориген.

- А ти, товаришу, сьогодні зранку нічого не хильнув? - східно запитує капітан першої байдарки.

- А ти мені підносив? - обурюється хлопець в такий спосіб, що стає зрозуміло: це джерело інформації втрачене.

Біля повороту дізнаємося, що це таки Гусенці. Останні надії на те, що, можливо, парубок переплутав, розвіюють дві дівчинки безневинного віку, який виключає найменші припущення про можливість підступних жартів.

Адмірал з інтонаціями короля Ліра цікавиться, хто діставав цю карту і що, на думку членів експедиції, слід учинити з цим...

Відразу ж за Гусенцями закидає спінінг громадянин, який справляє вражені істинного інтелігента.

- Це справді Гусенці? - приречено запитує Адмірал, нагадуючи своїм виглядом гравця в рулетку, що залишив у казино все своє майно.

Інтелігент акуратно скручує на катушку волосінь і охоче пояснює, що на це питання однозначно відповісти важко. Бо, з одного боку, це справді Гусенці, але з другого - це село Комбайне. Так його перейменували минулого року, щоб уникнути плутанини з Гусенцями, які знаходяться вище по річці кілометрів за двадцять. Але сила традиції, як бачите, велика, і, хоч про смаки не сперечаються, мешканцям нова назва чомусь не дуже до вподоби. І тільки через те, що доцентська зовнішність громадянина виключає будь-яку фамільярність, Адмірал не вискочив на берег, щоб обцілувати благодійника.

- Так, а скільки ж одначе до Залещиків? - схаменувся хтось, радісно відмахавши веслами кілометрів зо два від Гусенців-Комбайного. Подальші спроби одержати інформацію про місце знаходження Залещиків призвели ось до чого.

Кілька хлопчаків:

- Не знаємо, дядечку!

Три похмурих громадянина, що сидять чомусь до вудочок спинами:

- Далеко!

Самотній рибалка середніх років:

- Кілометрів із десять.

Бабуся, яка б'є об воду мокрою рядниною:

- Залещики? Зроду такого не чула!

Дід з величезним куканом риби:

Ні, не клює! Зовсім не клює! Що? Лящі? Лящів тут не буває! От сома торік я ось такого ледь не витягнув...

Рибалка з мотоциклом:

- Кілометрів з п'ятнадцять.

Рибалка з велосипедом:

- Кілометрів з двадцять.

Звичайний рибалка:

- Верст (верст!) двадцять п'ять.

Оскільки все ж таки необхідно рушати, вирішують більше ні в кого не питати. І через вісім кілометрів на лівому березі з'являються Залещики.

2. Інформація глибинна

Один чи два рази за весь похід виникає необхідність одержати ґрунтовну інформацію, якої у рибалки на березі не дістанеш. Навіть вивчивши напам'ять рибальську енциклопедію Сабанєєва, аматор не скаже вам, чи проходить через селище Штукарі поїзд Новосибірськ — Митиці, і якщо проходить, то чи зупиняється, а якщо зупиняється, то коли і на скільки! За такою інформацією доводиться вибиратися в «глибинку», тобто в село, на берег.

Іти в «цивілізацію», зрозуміло, нікому не хочеться. Цього разу й Адмірал не скористався своєю владою, і тому жертву вибирають малоінтелектуальним способом: азартною грою «очко». За невблаганним законом зловредності жереб випадає на Кока, який, виявляючи природні якості своєї натури, вісім разів підряд «робить перебір».

Вирушаючи «в народ», Кок з відчаю забув переодягтися, і саме це спричинилося до багатьох непорозумінь.

Де брати інформацію, Коку пояснили досить детально і переконливо: необхідно спрямувати свої стопи до сільради. Там має бути розклад поїздів, що проходять через Штукарі. Якщо ж розкладу не виявиться чи він застарілий, слід спробувати із сільради чи з пошти зателефонувати у Штукарі і витягти з чергового по станції всі необхідні відомості.

Все це Кок повторює собі під ніс, сумно здійснюючи куряву стоптаними черевиками, яким могли б позаздрити схильні до гіперболізації клоуни провінційних цирків початку

століття. Що стосується одягу, який прикривав тіло Кока, то йому не позаздрили б і хітровські жебраки тієї ж епохи. Спортивні брюки і на початку походу не були новими, а тепер вони геть обтріпалися, всі в дірках, найбільша з яких свідчила, що у Кока плавки яскраво-червоного кольору. Що ж до сорочки, то вона могла служити лише красномовним конспектом меню за всі дні походу, але ніяк не вбранням.

Екзотична зовнішність і гострі запахи від сорочки відразу привертають увагу всіх навколишніх собак, і Кок позбавляється першої (і зовсім невеликої порівняно з наступними) прикраси за допомогою дрючка, що трапився під рукою. Втім, щодо собак, то Коку більше допомагають не його відвага і не дрючок, а натопт дітлахів, які, відганяючи зграю гавкаючих друзів людини, оточують Кока галасливим колом.

Зрозуміло, такий ескорт привертає увагу працівників сільради ще до того, як Кок до неї дістався. Секретар сільради, вийшовши назустріч і ледь розігнавши пишний почет, ставить образливе за формою і змістом питання:

- Так що ж воно поцупило?

Експресія, з якою Кок заперечує секретарський тезис, остаточно переконує представника влади в правильності свого припущення, і Кока за допомогою добровільних помічників вводять (назвемо це так) у приміщення сільради.

В результаті півгодинної бесіди виявляється, що цей зухвало вдягнений чоловік:

а) відмовляється назвати ім'я, прізвище і по батькові, хоча про право ставити такі запитання було наголошено ще на початку розмови;

б) відмовляється пред'явити документи, що засвідчили б його особу;

в) на питання, з якою метою з'явився в селі, відповідає, що його цікавить розклад поїздів;

г) і взагалі, чомусь не поголений.

Вирішили: громадянина затримати і передати дільничному міліціонеру...

На щастя Кока, дільничний, який з'явився досить швидко (яких-небудь 2 години), виявився розумною людиною і не тільки негайно відпустив потерпілого, але й забезпечив його вичерпною інформацією (поїзд через Штукарі не проходить) і ще порадив:

- Вам, хлопці, на поїзд краще сідати в Сармах - там поїздів з п'ять проходить і всі зупиняються.

- А як до Сарм дістатися?

- Зовсім близенько: кілометрів сорок річкою, а там по дорозі кілометрів 80...

СПОРЯДЖЕННЯ

Початківець-байдарочник, складаючи список спорядження, як правило, припускається дуже розповсюдженій помилки. Озброївшись папером і фломастером, а також за

допомогою багатющої уяви, яка завжди в таких випадках бурхлива і нестримна, він починає створювати список потрібних речей. Список ще не доведений і до середини, а у фломастері вже закінчилось чорнило. Байдарочник схаменеться лише тоді, коли, взявшись за олівець, почне виводити: «№ 414. Таз емальований (білий)».

Ні, носіїв у вас не буде, так що не розраховуйте на популярний колись варіант: «...слідом чотире идут великана, двадцать чотире несут чемодана...». Хоча ваші акселерати-діти і подібні до велетнів, але чемодан (навіть один!) вони майже завжди тягти відмовляються.

Втім, зовсім без списку вам також не обійтись. Принципи, які лежать в основі складання списку, можуть бути різними. Наприклад, за алфавітом: 1. Аптечка. 2. Байдарка. 3. Виноградний сік. 4. Губка...

Або за ступенем важливості: 1. Тушонка. 2. Цигарки. 3. Карти (гральні). 4. Дружина. 5. Діти... 21. Навет... 89. Байдарка.

Перший варіант складеного списку має бути переписаний не менше чотирьох разів, при цьому обов'язком умовою переписування є скорочення кожного наступного варіанта в порівнянні з попереднім удвічі.

Заздалегідь позначте у списку річ, яку ви забудете. Це, так би мовити, жертва на алтар бога Забудька. Інакше ви справді забудете що-небудь важливе. А втім, найімовірніше, так воно і станеться, бо чарівність байдаркового походу виявляється також і у винахідливих спробах використати взяті з собою непотрібні речі натомість залишених необхідних.

Оскільки вам рано чи пізно доведеться звернутися до варіанта переноски, пов'язаного з витратами м'язових зусиль (див. розділ «Доставка до річки і повернення»), оптимальною є така кількість спорядження, за якою на кожного учасника походу припадає один рюкзак і вільна пара рук для транспортування байдарки. Як свідчить наш досвід, все, що не вмістилося у рюкзак і запакувалося (тимчасово) в сумки, авоськи, клунки тощо, рано чи пізно забувається чи губиться, викликаючи запізнілі й даремні ремствування. Все спорядження укладено в один (один!) рюкзак - це найбільше досягнення еволюції байдаркового туризму. Початківцю-байдарочнику не слід повторювати цей покручений і нелегкий шлях спочатку: адже існують для чогось байдаркові аксакали!

Звідси виникає перший і єдиний закон спорядження: *бери не те, що потрібно, а те, без чого неможливо обійтись!*

Спорядження байдарочника поділяється на дві категорії: особисте і громадське.

Розподіл громадського майна між байдарочниками провадиться Боцманом, а за його відсутності - Адміралом. Адмірал, звичайно, не забуде розподілити аптечку поміж екіпажами всіх байдарок, аби ніхто не був позбавлений фталазолу, і водночас не допустить, щоб в одну байдарку потрапили казанки, гречана каша, тушонка. Взагалі все кухонне начиння (казанки, миски, ложки, кружки, ножі) зручно зберігати у спеціально пошитій для цього полотняній торбині. Торбина повинна зверху затягуватися мотузкою і, щоб не викликати негативних емоцій у Лікаря експедиції, має бути з самого початку чорного кольору.

Продукти для поточного вжитку повинні зберігатися в так званому видатковому мішку, пошитому з двох шарів клейонки. Цей мішок, так само, як і рятівні засоби, необхідно покласти в байдарці Кока на самому видному і доступному (Коку, зрозуміло) місці. По-

перше, це нагадуватиме, кому належить фактична влада в поході, а по-друге, при негайній евакуації з байдарки екіпаж не витратитиме часу на пошуки того, що потрібно рятувати передусім.

У найбільш доступному і надійному місці має зберігатися й ремонтний набір. Ставитися до нього необхідно одночасно суворо і з ніжністю. Річ у тім, що з першого дня і до кінця походу на предмети, що входять у ремнабір, можуть здійснюватися агресивні замаху. Коку, бачите, потрібна викрутка, щоб відкривати якісь щільно закупорені консерви. У деяких жінок виникає бажання використати плоскогубці для розколювання горіхів, які прихопили з дому, тощо. Будьте невмолимі: використовуйте ремнабір тільки за призначенням, бо якщо за допомогою викрутки можна відкривати консерви, то консервний ніж виявиться абсолютно непридатним для розкладання байдарки.

«Інтелігентні» предмети: сонцезахисні окуляри, фото- і кіноапарати, цигарки - обов'язково ховайте в байдарочних кишенях. Із кожного правила є винятки. Тому, може, вам і пощастить. Кинуті під ноги окуляри виявляться не розчавленими, а фотоапарат не потоне. Але чи варто розраховувати на винятки?

Всі необхідні дрібні предмети мають бути прив'язані: а) або до байдарки; б) або до учасників експедиції, бо у відповідності зі ще не пізнаними законами природи ці предмети намагаються втекти від вас, вискакуючи за борт.

Неодноразово висловлюване раніше і стільки ж разів повторюване правило, згідно з яким усе, що може промокнути, обов'язково (обов'язково!) промокне, слід враховувати й при розміщенні спорядження в байдарці. Ось чому бажано, щоб усі речі, вкладені у рюкзак, на якому ви сидите, були у кількох окремих пластикових торбинах і всі разом були сховані в один великий пластиковий мішок, а вже потім покладені, точніше втиснуті у рюкзак. Тільки це гарантує вам сухий спальник, у який ви ляжете спати, одягнувшись при цьому в сухий тренувальний костюм. Якщо ж і ця упаковка не вбереже ваші речі від вологи, то вона хоч урятує вас від докорів совісті.

Втім, деякі туристи люблять складати речі не в рюкзаки, а в спеціальні бортові мішки із прогумованої тканини. Ці мішки шириною до 30 сантиметрів і довжиною до 80 сантиметрів чіпляють під декою між шпангоутами. До речі, тому, хто гребе, зручно спиратися на них колінами.

Ні в якому разі не здумайте завантажувати байдарку на березі. Бо, по-перше, тоді нести її до води до снаги лише могутньому тандему: Василь Алексєєв - Леонід Жаботинський. По-друге, перевантажений човен може переломитися, і замість однієї байдарки матимете дві. Але це зовсім не той випадок, коли позитивна кількість переходить у таку ж якість.

Тому завантажувати байдарку слід лише на воді. До того ж на міліні: 40-50 сантиметрів глибини для цього цілком вистачить.

Науково-статистичне опрацювання байдаркового досвіду свідчить, що приблизно 20% часу щоденно витрачається на завантаження та вивантаження байдарки. Якими б скромними не були ваші запити, однаково вам не уникнути жорстокого протиріччя між місткістю байдарки і кількістю спорядження. Ось чому досягти комфорту в байдарці ви зможете лише за умов максимально щільного спакування речей і мінімальної кількості туків.

Але повернемося до питання про особисте та громадське спорядження байдарочника і спробуємо дати кілька порад стосовно особистих речей, усвідомлюючи при цьому, що питання особистого спорядження - глибоко інтимне. Проте геть удавану сором'язливість!

Одяг байдарочника має бути: зручним, немарким, який не рветься, не жужмиться, не горить. А найголовніше - він має бути таким, щоб його не шкода було на останній стоянці закопати в землю (аби не ображати естетичних смаків майбутніх поколінь байдарочників).

На спекотний сонячний день згодиться старий тренувальний костюм з майстерно розкиданими по всій поверхні дірочками різного калібру, функціональне призначення яких - вентиляція.

Для сонцелюбних байдарочників немає нічого кращого за шорти та сорочку з довгими рукавами. При цьому наявність хоча б одного гудзика на сорочці якщо не обов'язкова, то вельми бажана.

У похмурий та вітряний день вам стане у пригоді незамінна штормівка (уникайте при цьому модернових замків: за суворих похідних умов ці «блискавки» безперестанку викликатимуть ваше обурення і роздратування).

До вечірнього багаття рекомендуємо надягати джинси з товстої та вогнетривкої тканини. У таких джинсах добре сидіти на консервній банці із рваними краями або на вуглинках, що вискочили з багаття.

І, звичайно, вінець вашого особистого спорядження.- товстий, теплий светр, сплетений довгими зимовими вечорами турботливими руками коханої жінки.

Надягніть усе це в довільному поєднанні, поверніться, походіть - дуже добре: зборки симпатичні, в деяких місцях настовбурчується, але ніде не тягне, ніщо не уповільнює рухів і не сковує ініціативи.

Особливо чарівний кокетливий головний убір - старий берет кольору хакі. Берет захищає вашу голову: вдень - від сонця, вночі - від холоду. Крім цього, берет захищає: ваші руки від опіку металевою кружкою з окропом, ноги - від кропиви. А ще (відкриємо таємницю) кращого засобу, щоб відшкребти закопчений казанок із залишками пригорілої манної каші - не вигадати!

Взуття. Шкода, звичайно, розлучатися на цілих три тижні з новими лакованими туфлями. Але все ж дайте їм спокій. Що ж узувати? Ось ці кеди! Так, так, саме ці! Кажете, на кедах - дірки: з однієї допитливо визирає великий палець, а з другої - майже вся п'ята вилазить? Це саме те, що потрібно. Настільки «те», що якби цих дірок у кедах не було, їх необхідно було б зробити штучно. Саме в таких кедах зручно ступати по кам'янистому дну, а також витягати човен на кряжистий берег: вода з цих природних отворів вилитиметься без найменшої затримки.

Можете сховати в рюкзак і другу пару взуття, новішу. Хоча шансів на те, що вам доведеться користуватися нею, небагато: відомо, що у байдарочників ноги експлуатуються дуже рідко, за весь похід, може, кілька разів. Але на випадок негоди ноги все ж таки краще тримати в теплі і сухими.

Взагалі можна дати загальну пораду: беріть із собою два комплекти вжиткових речей: по-перше, в чомусь все ж таки необхідно повертатися з походу; по-друге, раптова злива

промочить не тільки кеди, але й блаженське вбрання. А залазити в спальник у мокрому тренувальному костюмі не варто - байдарочник і так тривалий час перебуває в інтимній близькості з водою.

Спальні речі. Погляди на сон у різних байдарочників можуть бути найнесподіванішими: 1) якщо вже в поході не висипатися... 2) сон - явище вимушене, зумовлене тим, що й досі не вирішено питання нічного освітлення річок.

Отже, незалежно від ваших поглядів, спати все ж таки доведеться. Тому беріть із собою спальні мішки з розрахунку: один мішок на одну людину (в середньому).

Щоб не перебувати у принизливій залежності від наявності чи відсутності у прибережній смугі копиць сіна, візьміть із собою надувні матраци. Вони, до речі, належать до найбільш універсальних предметів туристського спорядження. На матрацах сплять, на них загоряють - на березі і на плаву; на них сидять перед багаттям і, нарешті, вони допомагають коротати час у негоду: поставити латку на продірявлений матрац - справа, що вимагає міцних рук, точного окоміру, терпіння і, найголовніше, - чимало часу.

Напевно, у поході вам знадобиться ліхтарик (добре, якщо він буде з батарейкою). Не зайвим виявиться і старенький транзистор. Найбільш відповідальні його життєві центри рекомендуємо залити парафіном - це дозволить йому протриматися до першого купання.

Гроші й паспорти (без перших їхати, безперечно, не варто, а документи мати - теж не зайве) зберігайте в наглухо завареній пластиковій упаковці. Ця умова обов'язкова. Інакше наприкінці походу ви виявите, що заповітні 25 карбованців, відкладені для повернення, перетворилися на липку грудочку, а паспорт чомусь перемішався з наждаковим папером, до того ж суміш вийшла цілком однорідною.

ЗАКУПКА ПРОВІАНТУ

Від правильної організації закупівлі продуктів повністю залежить успіх походу.

Цю різноманітну і вкрай копітку діяльність очолює Завгосп. Незважаючи на таке прозаїчне найменування посади, Завгосп за шкалою рангів стоїть лише трохи нижче Адмірала. Але можна частенько спостерігати, як сам Адмірал метушливо виконує всі розпорядження Завгоспа і в той же час на улесливе (так, саме улесливе) канючення Адмірала щодо позанормової банки згущеного молока Головний Охоронець Продуктів і вусом не веде. І правильно робить, бо твердість характеру - найголовніша з усіх якостей, що має бути притаманна Завгоспу. Найголовніша, але не єдина. Завгосп повинен ще мати пам'ять професійного розвідника. Спробуйте запам'ятати, у котрій з байдарок, у чиему рюкзаці і в якій кількості зберігаються продукти 504 найменувань! Ще Завгосп зобов'язаний вміти лічити, як ЕОМ, і в численних комірках своєї пам'яті зберігати дані про щоденні витрати і потреби в поповненні запасів провіанту.

І, безумовно, Завгосп повинен мати невичерпні запаси привабливості (шарму), красномовства і оптимізму. Перші дві якості необхідні для того, щоб умовити продавщицю, розбуджену о пів на дванадцяту ночі (мали приїхати в село, де є магазин, ще вдень, але третя байдарка наштрикнулася...), продати хліба і два кілограми макаронних вушок.

Оптимізм потрібен Завгоспу просто для того, щоб остаточно не втратити віру в людство. Бо легко, дуже легко, не маючи оптимізму, вирішити, що вид *homo sapiens* коли чимось і відрізняється від інших приматів, то лише значно більшим апетитом.

На жаль, подібних гібридів-Завгоспів не трапляється. Більше того, природа, така багата на вигадки у прояві людських характерів, у даному випадку виявилась незрозуміло скупкою і створила лише два протилежні типи Завгоспів.

Один з них - щира душа, жартівник і веселун. Перші 6 днів походу ви від нього в захваті. Кок дивиться на нього закоханими очима, бо таких можливостей для вияву своєї неабиякої майстерності він ще ніколи не мав. І решта учасників походу виявляють до Завгоспа свою бурхливу любов, бо годують їх набагато краще, ніж це могла б зробити теща, до якої ви вперше приїхали з молодою дружиною. На кінець першого тижня виявляється, що до завершення походу ще 19 днів, а залишилося лише 2 кілограми житніх сухарів і 3 жмутки петрушки. А до найближчого села Педьки, де, можливо, є магазин, а вірніше за все, немає - треба пливати ще 90 кілометрів.

Другий тип Завгоспа емоційно (та й інтелектуально) теж досить примітивний. Це скнара. Перед початком походу, коли на монтажному майданчику кипить робота по складанню байдарок, Завгосп-скнара виймає заздалегідь придбаний мішок і складає до нього всі продукти (бляшані банки знизу, скляні - вище, ще вище - торбинки з крупою і, нарешті, лавровий лист та вермішель). Віднині вся діяльність і всі думки (ні, чому ж потаємні? абсолютно відверті!) Завгоспа-скнари потрапляють в полон лише однієї великої пристрасті: довести мішок до кінця походу в цілковитій недоторканості. Чи варто говорити, що коли Завгоспа поглинає ця пристрасть, учасники походу не поглинають практично нічого.

Однак зберегти мішок абсолютно недоторканим Завгоспу не вдається. Вряди-годи його доводиться розв'язувати, але при цьому на фізіономії Завгоспа з'являється такий вираз, що у сентиментальної частини екіпажу на очах виступають сльози. І все ж чутливість не заважає туристам за трапезою гнівно запитувати:

- Чому ця добре прокип'ячена і, здається, навіть дистильована вода, у якій, напевно, випадково плаває одна макаронина, називається макаронами по-флотськи?..

Продовжувати далі Завгосп не дозволяє і починає занудним голосом читати напам'ять (а пам'ять, як ми знаємо, у нього блискуча) моторошні сторінки з книги професора Покровського «Патологічне ожиріння». Якщо проф. Покровський не допомагає, Завгосп відставляє миску з аскетичною стравою вбік і з інтонаціями, яким позаздрив би великий трагик Томазо Сальвіні, починає звинувачувати весь екіпаж від Адмірала до неповнолітнього юнги в неробстві, ненажерливості та в багатьох інших гріхах; про які навіть не хочеться згадувати.

А втім, коли вам доведеться вибирати між цими двома типами Завгоспів, рішуче зупиніться на другому. Лише в цьому випадку з походу повернуться помірно схудлі й зміцнілі туристи, а не тіні-дистрофіки, що хитаються від слабкого вранішнього вітру. Тим більше, що ви маєте в запасі чудесний засіб приборкати плюшкінські інстинкти Завгоспа: треба поєднати в одній особі Завгоспа і Кока. Це буде найблискучіший випадок сумісництва, про яке тільки можна мріяти. Бо природне бажання Завгоспа доставити продукти в кінцевий пункт походу недоторканими нейтралізуватиметься прагненням Кока показати своє мистецтво, достойне його кухарської слави. Щоправда, на кінець походу

Завгосп-Кок починає страждати на роздвоєння особи й стає переконаним мізантропом, але ці хвороби (особливо перша) швидко минають.

Слід відзначити, що хороший Завгосп має в запасі ВСЕ і водночас - НІЧОГО. Згодні, що від цього твердження віє темною містикою. Але це так. Спробуємо пояснити цей парадокс. Почнемо з НІЧОГО.

На другий день походу Завгосп за вечерею, перебиваючи спогади розімлілого від каші Адмірала, трагічним голосом повідомляє, що їсти немає чого і що члени групи завтра покладуть на свій зуб - він не уявляє. Заява ця залишається без уваги, бо, по-перше, від Завгоспа іншого не чекають, а по-друге, він волає, спираючись на величезний, міцно перев'язаний мішок з продуктами. Оце і є НІЧОГО.

Тепер про те, що таке ВСЕ. Якось двоє недолугих туристів-гумористів вирішили розіграти Завгоспа. Розташувавшись поблизу від нього і удаючи, що не помічають Головного Охоронця Продуктів, вони розпочали розмову десь такого змісту:

- Ти, звичайно, як завжди, перебільшуєш: не може бути, щоб у нашого Завгоспа було ВСЕ. Б'юся об заклад, що я зараз назву одну річ, якої в нього немає.

- Не знаю, що це за «річ», але переконаний, що вона у нього є. Тільки не захоплюйся, а то вимагатимеш, щоб Завгосп подав тобі... ананаси.

Але раптом цей дилетантський розиграш перериває мефістофельський регіт Завгоспа. Висміявшись, Завгосп розв'язав мішок і витяг... банку консервованих ананасів. Потім неквапливо підійшов до захоплених власною хитрістю веселунів і покрутив банкою перед їхніми фізіономіями. А коли у них фонтаном пішла слина, Завгосп так само неквапливо поклав банку знову в мішок і зав'язав тільки йому одному відомим вузлом.

Більше ніхто не бачив тієї банки з рідкісним делікатесом. На наші принизливі благання виставити банку на заключний банкет Завгосп відповідав гордим мовчанням, а коли йому загальне скиглення набридло, зауважив, що цей похід, мовляв, не останній, а в отих наступних походах теж треба буде (тут Завгосп судомерно зітхнув) харчуватися.

Тепер необхідно сформулювати деякі важливі правила. Перше з них: *перелік продуктів має бути ретельно продуманий*. Передусім, не покладайтесь на ваші домашні смаки та апетит. Вони абсолютно змінюються в поході. Бо якщо ви вдома скаженієте від одного вигляду перлової каші, то в поході наминатимете цей харч (та ще в дивній комбінації з кількою у томаті) з незбагненою швидкістю. Але не варто орієнтуватися на такий апетит, бо, як говорив один наш знайомий Завгосп: «З'їсти можна й слона!»

Природне прагнення забезпечити собі душевний комфорт, безперечно, викличе у недосвідченого Завгоспа бажання закупити відразу всі потрібні продукти. Це прагнення підтримують ті гострі та гнівні стріли, які летять з газетних сторінок на адресу сільської споживчої кооперації. А між тим можете бути абсолютно впевненими: у найвіддаленіших куточках, де ви можете опинитися, завжди знайдуться: макарони, крупа, цукор (пісок) і карамель «Дюшес».

Не будемо радити стосовно асортименту та кількості продуктів для заготівлі. Надамо можливість недосвідченим Завгоспам самим пройти шлях спроб та помилок: набута мудрість набагато корисніша за рафіновану, книжну. Хочемо лише застерегти оптимістів (такі будуть!), які покладають надто великі надії на дармові харчі: мовляв, рибу, яку

наловимо, нам усю навіть не з'їсти, а картоплі на уху - невже на прибережних полях не накопаємо?

Мусимо зауважити, що: по-перше, рибна дієта набридне вам на кінець другого дня; по-друге, молоду картоплю колгоспники не копають, вважаючи це безгосподарністю. Якщо ж ви станете на слизький шлях картопляного браконьєрства, знайте, що судитиме вас не один лише бог.

На провіант більше ніж на що-небудь інше поширюється закон: все, що може промокнути, промокне! Але чи варто говорити, що коли промок спальник, то ви швиденько висушите його біля багаття, поплатившись за це кількома підпалинами. А макарони, хоч раз підмочені, надалі можуть вживатися лише у великий голод або при такому ж великому ентузіазмі.

Ось чому з тільки-но процитованого правила випливає інше: *усі харчі мають бути загорнутими в надійну поліетиленову упаковку*. Виняток з цього правила можна зробити лише для сала та олії. Але, щоб не переобтяжувати пам'ять, запакуйте у мішечки і ці жири.

Друге правило зберігання закуплених продуктів, що транспортуються, випливає з загальновідомого закону: все, що може розбитися, - розіб'ється. Тому олію, сухе вино на випадок святкування іменин та інших радісних подій, спирт для аптечки і рідину від комарів запакуйте в поліетиленову тару.

Одне невеличке, але важливе зауваження щодо олії. Справа в тому, що фляга з цим цінним продуктом тектиме. Навіть якщо ви, старанно крекчучи, закрутите пробку поліетиленової фляги, олія просочиться через неї так само неминуче, як день змінє ніч. Вихід лише один: залити пробку парафіном. Засіб не дуже надійний, але все ж таки якусь підстраховку ви маєте. І не тому, що олія не витече, ні. Просто, коли раптом виявите, що фляга порожня, то зможете смажити рибу на парафіні. Якщо ж хто-небудь з туристів-гумористів помітить, що риба відгонить церковними свічками, це означає: Адмірал не спромігся дати екіпажам належного навантаження або Кок виявився не на висоті.

ДОСТАВКА ДО РІЧКИ І ПОВЕРНЕННЯ

Передусім, звичайно, про доставку. Цей процес складається з кількох етапів і кожен заслуговує, щоб про нього згадали.

Етап перший: квитки. Власне кажучи, більш точна назва цього етапу звучить загадково-елегійно і може бути використана як назва для будь-якого з нових творів Франсуази Саган: «Квитки в липні». Але якщо бути вже точними, то слід сказати: «Залізничні квитки в липні». А це вже не Ф. Саган. Це вже Г. Горін або Сем. Нариньяні. А якщо висловлюватися ще точніше, то назва цього етапу звучить по-бухгалтерському нудно: «Одинадцять залізничних квитків у липні до станції Шамари: дев'ять дорослих, два дитячі, плацкартні» на поїзд № 113». Втім, нудним це може здатися лише безвідповідальним естетам, а для того, хто хоч би раз у житті ковтнув залізнично-квиткової лірики, звучить більш ніж благозвучно і, головне, багатозначно.

На зборах, що передують виїзду, вибирають Експедитора, який віднині має займатися всіма проблемами, що стосуються доставки групи до води і в зворотному напрямку. Експедитор приймає покладений на нього сан безтурботно і навіть з відчуттям

задоволення. По-перше, він завжди любив що-небудь і кого-небудь організувати. По-друге, погодьтесь, купувати квитки значно благородніше, ніж бігати по магазинах у пошуках кураги, без якої Кок не хоче, бачте, їхати. По-третє, Експедитор знає одну таємницю, яка вирішує проблему квитків так просто, як купівлю сірників: вчора він роздобув телефонні координати бюро замовлень залізничної станції і тепер погордливо дивиться на плебеїв, для яких дістати квитки - проблема. По-четверте, у Експедитора є дядько Сєва, який може все. І цей потужний резерв наповнює серце Експедитора впевненістю.

Рівно за десять днів до від'їзду Експедитор, повернувшись з роботи, недбало кидає дружині:

- Наталочко, підігрій обід, я накривати на стіл, вибач, не можу. Мені треба з приводу квитків дзеленькнути.

Розігрітий борщ давно захолюнув, а Експедитор, дмухаючи на почервонілий палець з ознаками майбутнього пухиря, продовжує розлючено набирати номер бюро замовлень і чує у відповідь монотонні, але зовсім не заколискуючі короткі гудки. О пів на восьму, коли більша частина конкурентів відпадає (по телебаченню транслюють матч з командою Нікарагуа), страждалець нарешті проривається в невловиме бюро.

- На шосте липня, поїзд 113-й до Шамар! - випалює зраділий до нестями Експедитор.

- На 113-й квитків нема, - радісно повідомляє йому невидима красуня з бюро. - Беріть на 115-й.

- А коли він прибуває до Шамар?

- Бюродовідокнедає...

- Давайте на 115-й!

- Єлишезагальні...

- А купейних немає? - нерозумно запитує Експедитор.

- Будетебратичині?

- Буду!!!

- Скількиквитків?

- Одинадцять!

- Товаришу! Покиньте жарти! Я на роботі!

- Правда, одинадцять!

- Ту-ту-ту...

Так завершується ваша, прямо скажемо, безвідповідальна спроба видурити у бюро замовлень 11 (одинадцять) квитків на поїзд у липні.

Не будемо давати рецептів, як роздобути жадані 11 квитків. Кожен у даному випадку звертається за допомогою до своєї кмітливості й чинить згідно зі своїми можливостями.

Повинні попередити, що метод, рекомендований у розділі «Карти», тут не проходить, бо в липні на залізничних касирш не могла б вплинути навіть дружна компанія у складі Грегорі Пека, Вячеслава Тихонова і Юрія Нікуліна.

У даному випадку ефективним може бути лише масований наліт на залізничні каси з декількох боків. Першу групу «джентльменів удачі» очолює пресловутий дядько Сева (5 квитків). Друга група воює під керівництвом голови місцевкому, якого пощастило вмовити ціною улесливості, замішаної на сльозах (4 квитки). Ще два квитки беруть у день від'їзду, як-то кажуть, атакою з ходу.

Етап другий: квартира - під'їзд. Під час упакування відібраних для походу речей ви зіткнетесь із загадковим явищем: зібрані й щільно запаковані речі мають набагато більший об'єм, ніж сума об'ємів кожного з предметів окремо. Це заводить пакуючих у стан глибокої протрації і байдужого ставлення до життя. Ось чому дуже важливо, щоб Експедитор був зовсім звільнений від усіх маніпуляцій з упакуванням, бо невдовзі йому доведеться виявити шалену енергію і нелюдську кмітливість - якості, що, як відомо, ніяк не межують з розчаруванням у житті. Ні, великих прикростей багажні тюки не завдають. Як і належить, лише три з них не пролазять у двері, а два, що були зв'язані особливо сумлінно, розсипаються вже при першій спробі підняти їх на плечі. Але все це дрібниці, бо попереду неминуче чекають на вас дві основні неприємності другого етапу.

Перша з них звалюється на вас біля ліфта. Після третього рейсу у щільно напханому ліфті* на майданчику шостого поверху наскакуєте на пенсіонера Вилицюватого, який, розбуркуючи себе войовничими криками, піднімає на вас руку з накачаним «козлом» біцепсом. Ви ще не встигаєте вибачитись за затримку ліфта, як на допомогу Вилицюватому з дев'ятого поверху скочується матуся, штовхаючи поперед себе колісницю-колиску з голосистим немовлям.

Ще 62 клунки, що лишилися, стягаєте без допомоги ліфта. І в той самий момент, коли всі тюки вишикувались біля під'їзду, ваш сусіда з 74-ї квартири під'їздить на критому фургоні з повним комплектом югославських меблів. Відсунути ваші речі неможливо. І тому вам доводиться перетягувати сусідські меблі (вантажники, уздрівши барикади, розвернулися і поїхали разом із задатком) на руках, залякнувши від думки, що в такий спосіб перетягування і при вашій вантажницькій кваліфікації поставити подряпину - дуже просто. Але все минає благополучно.

Етап третій: під'їзд - вокзал. Якщо описати, навіть стисло, всі пригоди, які доводиться переживати на цьому етапі, то вийде таке чималеньке оповідання, що прочитати його не подужає найтерплячіший читач. І навіть найурівноваженіший з них ще до середини цієї розповіді зайдеться плачем. Тому обмежимося коротким аналізом основних моментів. Передусім ви приймаєте рішення, яке виявляється помилковим. Ви замовляєте вантажне таксі. Точніше, ви намагаєтесь замовити вантажне таксі. Бо по телефону замовлення на цей транспорт не приймаються. А коли ви розшукали диспетчерську, що відає вантажними таксомоторами (зручно! вигідно!), виявляється, що замовлення приймають лише на кінець вересня. Окрім того, за машиною треба з'явитися в парк (селище Лугове, їхати електричкою до 52-го кілометра) до виїзду машин (6.30 ранку).

- А вам, товаришу, власне, куди їхати? На вокзал? Перевозками в межах міста займається Міськтрансагентство. І взагалі, з приватними особами справи не маємо. Принесіть

сплачену квитанцію мебльового магазину, тоді й будемо говорити! Не меблі? Тоді що ж ви перевозите? Що значить «різне»? Молодий ще грубіянити!

Якимось чином все ж вимолюєте вантажне таксі, і на перший раз ніби все гаразд. Але ви зарікаєтесь на майбутнє користуватися цим видом сервісу.

Наступного року ви заздальгідь умовляєте товариша по службі, власника «Запорожця», який нещодавно придбав машину і саме з цієї причини ще не встиг виробити імунітет проти набридливих прохачів. Щасливий власник «Запорожця» - людина слова і лише тому робить 19 рейсів, але відтак припиняє з вами вітатися. У цьому його підтримує майже половина працівників відділу, які дізналися, звичайно, в загальних рисах (все ж таки благородний чоловік!) про його митарства.

На третій раз ви вирушаєте до найближчого магазину і намагаєтесь ублагати водія, що привіз ящики з тонізуючим напоєм «Саяни». Інколи це, може, й вдається, але здебільшого - ні. Коли ж вам і пощастить, то доведеться пережити багато прикрих моментів. Спочатку вислуховуєте коментарі водія щодо вашого вантажу. Потім ви помічаєте пенсіонера Вилицюватого, який з цікавістю спостерігає за процесом перевозки, і згадуєте його геніальну властивість, що яскраво виявляється у писанні кляуз та анонімок. Ох, як неприємно відчувати себе людиною, що схиляє іншу людину до злочинного діяння!

Лише Найвища Байдаркова Мудрість, що прийде до вас рано чи пізно, приведе до єдино правильного рішення: за допомогою човникових переїздів (будинок - зупинка автобуса, зупинка автобуса - станція метро і, нарешті, метро до потрібного вокзалу) ви за яких-небудь чотири години перевезете всі речі, витративши, звичайно, максимум фізичної енергії, але мінімум моральної (що дорожче - говорити не будемо) і, що теж важливо, - мінімум коштів.

Етап четвертий: посадка у вагон поїзда. Поки що все відбувається, як в хорошій класичній драмі: з кожним актом трагічність все нагнітається, а вузол подій зав'язується тугіше. Ось чому не дивуємось, коли в проблемі доставки кожен наступний етап виявляється складнішим за попередній. Втім, етап посадки у вагон поїзда стає кульмінацією цієї драми. Саме на цьому етапі перед вами постає Найголовніша Трудність Доставки. І про неї доведеться розповісти детальніше.

Нам доводилось завантажуватись у вагони поїздів різних категорій - від фірмових експресів до вузькоколіїних «ящерів» - і на різних меридіанах і паралелях. Проте реакція провідників завжди була однаковою: різкий протест і обурення.

Звинувачувати чесних трудівників залізничного транспорту не варто. На їхньому місці ви вчинили б так само. Якої ж реакції можна чекати від провідника, що уздрів безкінечний ряд тюків найрізноманітніших габаритів?

Найобразливіше, що ви порушуєте «Правила пасажирських та вантажних перевозок» лише трішечки. Ці правила дозволяють кожному пасажиру перевозити 36 кілограмів «ручної поклажі» у пасажирському вагоні та до 50 кілограмів у багажному вагоні.

Досвід показує, що навіть при організації байдаркового переходу за маршрутом мис Шмідта - Північний полюс - Гренландія - Шпіцберген вам не набрати вантажу по 50 кілограмів на душу. Але з цього ж досвіду видно, що навіть у дводенному поході на річку Бродівку маса вашого спорядження все ж перевищує законні 36 кілограмів.

Будемо відвертими до кінця: габарити тюків з упакованими металевими та дерев'яними частинами байдарок теж суперечать грізним «Правилам».

Напрошується простий і, на перший погляд, навіть елегантний спосіб руйнування цих протиріч: ви здасте байдарки до багажного вагона і їдете до потрібної станції, чесно і сміливо дивлячись в очі і провіднику, і бригадиру поїзда, і ревизору. Ви могли б навіть глянути в очі самого міністра шляхів сполучення, якби він, звичайно, забажав проїхати разом з вами у вагоні № 10 поїзда Митрики-Решетне. Закону ви не порушили!

Але вже говорилося, що найбільш очевидні рішення - не завжди правильні. Нам відомо кілька випадків, коли байдарочники, зазнавши поразки у боротьбі з провідниками, похнюплено волочать байдарки до багажного вагона і потім цілу ніч не стулять очей в очікуванні майбутніх прикростей. І недобрі передчуття збуваються.

Здебільшого ви одержуєте на станції тюк, який за масою точно відповідає цифрі, зазначеній у багажній квитанції. Але зовнішній вигляд тюка викликає у вас неабияке занепокоєння. Бо здавали ви прямокутну призму, а вертають вам усічений конус. А коли розв'яжете тюк, то з нього посиплеться велика кількість деталей і жодна з них за своїми розмірами не перевищує 3,5 сантиметра.

Такого ефекту неможливо було б досягти навіть за допомогою великодiameterового кульового млина. Напевно, багажні вагони в цьому відношенні мають приховані й невідомі нам можливості.

Одного разу, правда, видали тюк, у якому розміри деталей не зменшились, зате останні виявились спресованими настільки монолітно, що місця стикування не вдалося розгледіти навіть під мікроскопом.

Перебуваючи поміж Сціллою (залізничними правилами) та Харібдою (недосконалістю багажного обслуговування), ви змушені вдатися до хитрощів. Рятує у даному випадку надрукований на машинці текст приблизно такого змісту:

«З правил пасажирських та вантажних перевозок»

§ 62, «г» ...серед негабаритних вантажів для провезення у вагоні дозволяється: інвалідні коляски, сейфи з документами (для осіб, що мають посвідчення дипкур'єрів) та розкладні байдарки типу «Салют».

Цього короткого (обов'язково короткого!) тексту достатньо, щоби приборкати найлютішого провідника і навіть вусатого бригадира. Бо всі 197 пунктів «Правил», гадаємо, не знає сам міністр шляхів сполучення.

Другу перешкоду на цьому етапі подолати значно простіше. Справа в тому, що ви, рівномірно розподіливши вантаж між відведеними вам місцями, з жахом переконуєтесь, що все купе заповнене вцент, а в коридорі лишилося ще чотири тюки, яких зовсім нема куди подіти. Те, що ви не вмістилися, - не біда. Але в кожному з купе на своїй нижній полиці має їхати сторонній пасажир. Навіть толстолиць у третьому поколінні, опинившись в подібній ситуації, протестуватиме. Та й не зустрічаються зараз толстовці!

Однаке вихід є: скласти на одну полицю всі речі, проходи заставити байдарками урівень з нижніми полицями, а самим улягтися валетом на одній полиці. Решта залежить від того, як швидко ви порозумієтесь із сусідами...

Етап п'ятий: висадка з вагона. На потрібній вам станції, тобто там, де річка впритул підходить до залізниці, поїзд: 1) або не зупиняється зовсім, 2) або стоїть одну хвилину.

З першого досить сумного варіанту є лише один вихід: знайти спільну мову з бригадиром поїзда. Ні, ні, це означає зовсім не те, що ви подумали! Ніяких амурів! Для встановлення контакту з бригадиром існують шляхи значно коротші і надійніші. Які? Чи варто про це говорити!? Адже чоловікам це відомо, а жінки однаково не зрозуміють.

У другому випадку все набагато простіше. Ви, звичайно, дуже нервуете і десь шістнадцять разів бігаєте до провідника, благаючи його на потрібній вам станції Шамари розгорнути червоний прапорець і тримати його доти, доки останній тюк не викинуть із вагона. Ви запрягаєтесь, що затримаєте поїзд не більш як на дві хвилини. А що таке дві хвилини, коли поїзд однаково запізнюється на півтори години.

Але на станції Шамари відбувається щось незрозуміле. Провідник справді розгортає червоний прапорець, трясє ним так переконливо, що до вагона наближається начальник станції дізнатися, що трапилось. Але минає лише 35 секунд і ви повною командою і з усіма своїми тюками опиняєтесь на шамарській землі.

Потім з олівцем у руках намагатиметесь пояснити цей феномен, але даремно. Якщо припустити, що на вивантаження одного тюка потрібна одна секунда (час, як розумієте, фантастично малий), все одно на всю операцію необхідно було б витратити значно більше хвилини, не рахуючи часу, потрібного на вихід з вагона членів екіпажу і на повернення Кока, щоб підібрати загублений у цій метушні черпак. Але факт залишається фактом - 35 секунд і ні секунди більше! Обговорення цього феномена посідає одне з центральних місць у програмі вечірніх розмов біля багаття.

Етап шостий: доставка до річки. Цей етап не викликає занепокоєнь через те, що в описі чітко вказано: від залізничної станції до річки - 250 метрів. Цю відстань ви сподіваєтесь подолати за півгодини і тому вдивляєтесь у майбутнє весело і оптимістично. І даремно, бо втрата пильності не минає безкарно.

Незабаром ви переконуетесь, що автор опису був взутий, напевно, у семимильні чоботи, бо посланий у розвідку член екіпажу повертається вкрай змучений тільки через дві години. З його слів дізнаємось, що до річки він так і не дійшов. Розвідника беруть на перехресний допит, лейтмотивом якого є бажання з'ясувати, де він все ж таки вештався і чи смакував йому гуляш у станційній їдальні. Вивідувач твердо стоїть на своєму і виставляє як доказ черевики, на які налипла густа глина.

Переконатися в правдивості даних розвідника досить легко. Дві-три бесіди з аборигенами - і картина, описана першопрохідцем вашої групи, набирає конкретних обрисів: до річки 8 кілометрів, з них 6 - дорогою, а решта 2 - «так».

Через дві години по тому ви, ледве домовившись з власником підводи, запряженої кобилою, плентаєтесь дорогою, що хапає в глиняні обійми колеса екіпажу, і тоскно думаете: якщо це дорога, то що ж на вас чекає протягом двох кілометрів, що називаються «так»?!

Останні метри на шляху до річки ви продираєтесь крізь чагарники навпростець. І саме в той момент, коли вам хочеться, кинувши багатопудові тюки на землю, повернутися на станцію і найпершим поїздом заїхати якомога далі, ви виходите на берег річки. І - ай!.. завмираєте, забуваючи навіть спустити на пісок тюк. Заради одного цього пейзажу варто

було загравати з начальством залізниці, плазувати перед суворими сусідами по купе, тремтіти від страху, вивантажуючи з космічною швидкістю своє майно, і тягти через тайгу на витягнутих руках, ніби мале дитя, байдарку. Ще й як варто!

А подорож тільки починається! Живемо, хлопці!

Етап сьомий і останній: повернення. Повернення додому завжди пов'язане з елегантним настроєм, який, проте, не виключає суворого дотримання деяких правил.

Заповідь перша: речі та спорядження можуть бути зібрані як завгодно - з будь-якою швидкістю і недбайливістю (краще, щоб ступінь першої й другої була мінімальною). Але байдарка має бути вилізана, витерта, висушена і відполірована. Бо, ручаємося, інакше наступного сезону вона буде придатна хіба що для виконання плану з металобрухту.

Заповідь друга: краще закінчити маршрут на найменшій станції, яка розташувалась десь на незначній залізничній вітці, ніж на найкомфортабельнішому шосе союзного значення. Бо поїзди все-таки ходять за розкладом, і, яким би не був настрій машиніста, ви так чи інакше поїдете. А роздобути машину (ненавантажену) на віддаленому відрізьку шляху - справа, що вимагає втручання фортуни.

Нарешті ви з упакованим багажем дісталися до залізничної станції Борщі й дізнаєтеся, що через неї йдуть два поїзди на добу, один з яких - приміський, а другий - той, що проїжджає через райцентр Глухів, де можна зробити пересадку. Стоянка цього поїзда у Борщах одна хвилина, а квитків на нього не буває ні-ко-ли. Та ні, бодай минулого тижня бригадир поїзда ніби спустив одне місце... Ба ні, це було, здається, минулого місяця. Точно, минулого!

Чим зарадити вам у цій ситуації, яка неминуча? Не знаємо. Намагалися: просити, волати, молити, інтригувати; обвішувалися всією наявною в групі фото- та кіноапаратурою і видали себе за наукову експедицію, яка тут, у Борщах, завершила маршрут, переконували, що необхідно здобути нею стратегічні зразки міобіоценозу доставити за двадцять чотири години до Москви (через Глухів); просто стояли в черзі.

Все це допомагало мало, а точніше, не допомагало зовсім.

Проте (ще одне й не останнє чудо байдаркового походу!) всі завжди вчасно виїжджали.

---

* До речі, чому газети так безвідповідально проголошують рекордсменами студентів Іллінської університету, які спромоглися у кількості 22 осіб втиснутись у телефонну будку? Треба було б коли-небудь запросити кореспондента подивитися на процес завантаження ліфта туристами.

ДЕЩО ПРО БЕЗПЕКУ

Психологія байдарочника-початківця запрограмована на два абсолютно полярних стани.

Перший з них можна визначити як веселу приреченість. Характеризується він прискореним пульсом, нервовим сміхом і якоюсь стоїчною метушливістю. Не солідно? Але, погодьтеся, чого доброго можна чекати від цієї вутлої шкарлупини, що загрозово

коливається навіть від кашлю пенсіонера, який, стоячи неподалік, зловтішно й зацікавлено спостерігає за вашими спробами втиснутися в байдарку.

Людина, яка ніколи не сідала в байдарку, впевнена, що потрапити туди можна лише по частинах. Кепкуючи, вона навіть питає, чи не входить до байдаркового комплекту ключ для відгвинчування кінцівок. Але проходить деякий час і новачок з подивом переконується, що - ні, ви тільки погляньте! - він сидить у байдарці. Правда, ворухнутися не наважується. Дихати - теж. Намагається також і не кліпати очима...

Але сувора необхідність змушує-таки дебютанта обережно втягти повітря, і він переконується, що нічого страшного не трапилось: байдарка не перекинулася. Зміцнівши духом, він вирішує ворухнути кінчиками пальців. І цього разу не падає у воду. Тільки тепер новачок помічає, що ті, які залишилися на березі, окликами й жестами переконують його триматися сміливіше.

У голові новачка починає звучати музика Глінки, і під її нечутні звуки дебютант робить перший гребок. Перший гребок - і все! Все! З цієї миті любов, ні, не любов, а пристрасть до байдарки пронизує все його єство.

Він, який до цього часу звик пов'язувати рух по воді з каторжною працею гребця, що взяв напрокат човна на міському ставку, вперше відчув незрівнянне ні з чим відчуття польоту. А байдарка справді летить, і несуть її чудесні й слухняні крила-весла, до яких звикаєш миттєво.

І ось тут-то відразу, без найменшої розкачки, байдарочник-початківець входить в другий психологічний стан, що визначається одним словом: морепоколіно! Ще кілька хвилин тому він, ніби цуценя, повискував при самій лише думці, що прийдеться лізти в байдарку, а тепер починає виписувати по воді хвацькі вісімки і цілком серйозно збирається здійснити «оверкіль» - одну з фігур вищого байдаркового пілотажу.

Але тієї миті, коли початківець повірив у свою байдаркову невразливість, байдарка перекидається і сідок приймає перше хрещення.

Подальша доля байдарочника вже залежить від його психологічної реакції на першу купіль. Якщо він упаде в початковий стан космічного страху - кінець, байдарочником йому ніколи не стати. Він може навіть, за достатньої сили волі, загнати страх десь на саме дно душі. Та задоволення від байдарки вже ніколи не одержить.

Трапляються й такі, яких купання не виводить з ейфоричного стану: виловивши байдарку і знову осідлавши її, вони залишаються безхмарно переконаними, що трапилось приkre непорозуміння, що байдарка не може перекинутися і взагалі - морепоколіно! Радимо триматися від таких лихачів якомога далі.

Психологічний настрій вашого супутника, як і ваш власний, повинен бути десь посередині між цими двома станами. А посередині міститься розумна і вдало дозована обережність, а також невимушеність і впевненість, що базуються на майстерності й розумінні конкретної ситуації.

Правила техніки безпеки просування по воді повинні підпорядковуватися головному і природному закону: все має бути організовано так, щоб з походу повернулися всі учасники і максимум речей.

Основне правило техніки безпеки звучить приблизно так: навіть знання всіх ста дев'яносто шести правил поведінки на воді виявляється марним, якщо в тебе немає хоча б одного здорового глузду. Так, саме здоровий глузд повинен бути вашою основною лоцією. Саме він допоможе вам приборкати гординю і, несучи байдарки, обійти берегом зруйнований млин, а не йти навпростець. Цей самий здоровий глузд не дозволить вам під час вітру йти через озеро (навпростець усього два кілометри і будеш у Вишеньках). І, звичайно, здоровий глузд примусить вас, усупереч емоціям, тричі перевірити прохід через пороги, хоча й вода висока, і течія слабенька, і прохід широкий, немовби твій Хрещатик. Так, краще вже йти в похід без спорядження, та тільки не без здорового глузду!

Досить ґрунтовний досвід байдарочників зі стажем виробив ряд мудрих правил техніки безпеки, і жодним з них ми б не радили нехтувати.

Перш за все слід запам'ятати, що гуртом добре робити безліч хороших речей, крім однієї: йти на перешкоду.

Навіть якщо відстань між биками під мостами, що чекає попереду, досить пристойна, все одно три байдарки, які кинулися в прохід одночасно, неминуче зачепляться одна за одну і добре буде, коли цим все й обмежиться.

Отже, будь-яка перешкода повинна долатися кожною байдаркою по черзі.

При цьому має виконуватися неухильно ще одне правило: першим проходить перешкоду найдосвідченіший екіпаж. Решта повинні розташовуватися в цей час так, щоб траєкторія першопрохідців проглядалася з максимальною ясністю. Якщо авангард подолав перешкоду вдало, решта екіпажів повинні йти тим самим шляхом, якими б комфортабельними і привабливими не були інші траси. Бо ось вона - квінтесенція цього правила просування по воді: кращого від кращого не шукай!

Наступне правило також належить до тих, що мають неухильно виконуватися: рухаючись, усі байдарки повинні знаходитися в межах прямої видимості або хоча б чутності. У поході не повинно бути тих, хто вирвався вперед, а також і тих, хто відстає. Ось чому бажано, щоб кавалькаду замикав досить досвідчений екіпаж, члени якого аж геть позбавлені спокуси вириватися вперед.

Звичайно, що ремнабір при такому просуванні має бути в байдарці, яка замикає. Лише це гарантує колективові, що судно, яке зазнає аварії, буде приголублене, залатане і знову поставлене на воду.

Просуваючись по воді, бажано (ні, просто необхідно!) надягти рятувальні жилети, які інколи іменують «панікерками». Гадаємо, що, попри цю назву, зневажливе ставлення до випробуваного рятувального засобу має кваліфікуватися як негідне справжнього туриста.

До речі, рятувальний жилет є одним з універсальних предметів туристського спорядження. Окрім свого прямого призначення, жилет - надзвичайна за зручністю подушка, сидіння біля багаття, матрац, вітрило (на спокійних ділянках річки), кошик для яблук і абрикосів (на суші). Придбайте рятувальні жилети - не пошкодуєте!

Для підвищення плавучості вашої байдарки в кормовий і носовий відсіки можна вкласти надуті баскетбольні камери. У крайньому разі - волейбольні. Корму варто завантажувати більше, ніж ніс. У цьому певну роль відіграє і солідна вага капітана (як фізична, так і громадська).

Причалювати і відчалювати рекомендується лише проти течії: швидкість тут ні до чого.

При відчалюванні першим сідає капітан, потім - матрос. Але порядок висадки має бути зворотним. Як бачите, за будь-якої ситуації капітан лишає своє судно останнім.

Наступне правило, яке повинно виконуватися неухильно і яке ой як не хочеться виконувати, але треба, треба, треба: прив'язуйте все, крім себе. Прив'язувати потрібно спальники і рюкзаки, казанки і кеди, палатку і тушонку з яловичини. Байдарочна прив'язаність повинна бути понад усе!

Якщо ваша байдарка під час руху одержала щонайменше пошкодження, негайно приставайте до берега. Те ж саме має робити і вся група, щоб надати допомогу тому, хто постраждав.

Від душі бажаємо вам уникнути «килювання», тобто перевернення байдарки. І щоб ніколи не відчули ви гіркоти байдарочника, що спостерігає, як раптово його рідне суденце, одержавши солідну дірку, пішло на дно. Але забувати про таку ймовірність було б злочином, злочином по відношенню до самого себе і особливо - до свого спорядження. Ось чому слід прив'язувати до кільсонів і сидінь все, що можна прив'язати. Це буде гарантією того, що при раптовому переверненні або зануренні ваші речі залишаться на плаву або в байдарці і вам не доведеться виловлювати їх по всій річці аж до Чорного моря.

Найвичерпніші рекомендації щодо правил безпеки на воді взагалі і вашої поведінки при оверкілях зокрема можете знайти, наприклад, у двох брошурах: «Методические рекомендации по проведению водных путешествий» (Москва, «Турист», 1977) та «Обеспечение безопасности в водных путешествиях» (Москва, «Турист», 1960). Дозволимо собі закінчити цей розділ уривком з першої брошури: «Дуже важливо засвоїти правила поведінки при переверненні байдарки. Після перевернення необхідно відштовхнутись ногами від дна байдарки і виплисти збоку від неї. Слід пам'ятати, що в переверненій байдарці багато повітря і вона, зберігаючи значну долю плавучості, є додатковим колективним рятувальним засобом. Тому після перевернення байдарки не варто поспішати відпливати від неї. Пливучи разом із байдаркою і тримаючись за її обв'язку, легше уникнути ударів об каміння в потоці, а також самостійно причалити разом з нею до берега. Головне при переверненні - не занепадати духом. Той, хто вже вплив, має відразу ж переконатися, чи вплив і другий член екіпажу. Якщо він не з'явився на поверхні води, варто пірнути і допомогти йому вибратись... При переверненні екіпаж може заплутатися в мотузках, - щоб уникнути цього, кожен гребець повинен завжди мати при собі нескладаний ніж у піхвах.

Коли переконалися, що весь екіпаж тримається на воді, можна починати самостійно прибиватися до берега».

ПЕРЕШКОДИ НА РІЧЦІ

Що важче: подолати перешкоду чи кваліфікувати її? На це питання нетурист не замислюючись відповідає: «Звичайно, подолати!» І помиляється. Бо немає перешкод, яких не можна подолати, а ось із класифікацією значно складніше. Як назвати пороги, повз які вас пронесло раніше, ніж ви встигли збагнути, що з вами трапилося? Небаченими? Нечуваними? Фантастичними? Колосальними? Всі ці слова бліді, невиразні й затаскані. А де знайти інші?

Тому на самому початку розділу ми пропонуємо коротку класифікацію, що охоплює всі можливі варіанти річкових перешкод.

Отже, перешкоди можуть бути:

I. Міфічні. Йдеться не про Сціллу і Харібду, але про перешкоди такого ж типу і ступеня ймовірності. Частіше всього туристські чутки переповідають про страшні вири і вирви, які здатні втягти байдарку з усім скарбом і туристами, щоб викинути її через п'ять кілометрів «на берег песчаный и пустой» без вантажу і без екіпажу. Трапляються іноді й живі туристи, що, з їхніх слів, пережили цю пікантну пригоду. Розповідають вони про це з подробицями, від яких аж серце холодне. Проте ніхто з них не може достеменно пояснити, як вони провели час під водою протягом тих 20-30 хвилин, які були необхідні, щоб підводна течія доставила їх до берега.

II. Фантастичні. Якщо на туристській схемі є позначка: «Гребля. Висота 100 метрів», то можете сміливо віднести цю перешкоду до ряду фантастичних. І не лише тому, що таких гребель просто не існує, але й тому, що якби на річці Тетюшці й існувала стометрова гребля, то на туристській схемі стояло б: «Гребля. Висота 1000 метрів».

III. Ірреальні. Перешкоди цього типу, на відміну від попередніх, ви спостерігаєте і надалі описуєте самі. Ось такий загальний типовий опис, почерпнутий з туристського щоденника:

«...Стоянку почали шукати о 20-й годині. Звичайно, більш-менш придатні місця миттєво зникали.

Марні пошуки продовжували до 22-ї години 30 хвилин. Навіть у непроглядній пільмі було ясно, що як правий, так і лівий берег абсолютно непридатні для стоянки. Особливо це ясно було Адміралу.

Невідомо, як довго ми продовжували б пошуки, якби головна байдарка, що таки далеченько відірвалась, не повернулася і її екіпаж не повідомив: вони вперлися в стіну, яка тяглася від берега до берега. На дотик стіна була кам'яна, в каміння вмонтовані металеві конструкції типу протитанкових їжаків. У центрі стіни, очевидно, є підводний отвір, куди з шаленою силою йде вода.

На екстреній нараді вирішили огляд, оцінку та подолання перешкоди відкласти до ранку і негайно розбити табір, що й було зроблено о 22-й годині 50 хвилин.

Берег несподівано виявився зручним. Дров було досить. Місця для наметів - прекрасні. Мабуть, саме тому підйом, який призначили на сьому годину, не відбувся. Адмірал прокинувся о 8-й годині 30 хвилин і відразу відправився обстежувати нічну перешкоду. Він пройшов уздовж берега шість-вісім кілометрів, але ніякої стіни не знайшов і вирішив повернутись.

Після загального підйому і сніданку відправились в дорогу. Йшли до 12-ї години 30 хвилин, поки спека не змусила зупинитися. Протягом всього шляху ніяких слідів нічної перешкоди виявити не вдалося.

Екіпаж головної байдарки клявся, що власними руками мацав стіну. Доказом цього були досить брудні руки. Висунули кілька версій дивної події. Найімовірнішою визнали

космічну (інопланетний корабель зупинився на ночівлю просто в річці). Місця впродовж усього шляху були прекрасні, для стоянки цілком придатні».

Цей опис типовий, бо основною властивістю ірреальних перешкод є їхня здатність таємно зникати після виявлення. Зникають стіни, греблі, провалля, надовби тощо. Очевидці в більшості випадків залишаються в живих і з незмінною жвавістю детально змальовують властивості перешкод.

IV. Реальні. Це найбільш численна група перешкод. Характеризуються вони тим, що, щойно віднайдені, ці перешкоди вже нікуди не зникають, як би ви того не бажали.

Всі перешкоди цієї групи, звичайно, перерахувати неможливо. Та й не варто, бо турист зобов'язаний до деяких з них підібрати ключі самостійно, без попередніх інструкцій. Тому лише про найважливіші.

Греблі. Бувають двох видів - діючі й зруйновані. Як перший, так і другий вид досить неприємні і для подолання непридатні. Не варто втішати себе удаваною суднохідністю старого русла, де була гребля. Коли ви переконаєтесь у підступності місця, буде вже пізно.

Єдиний метод боротьби з греблями - обноси. Метод технічно простий і відомий ще з часів першого проходження відомого маршруту «з варяг у греки». Полягає він у витяганні речей з байдарки, а власне байдарки - з води і перенесення їх вниз за течією за греблю. Ми наполягаємо саме на перенесенні, бо використання спеціальних технічних засобів (візки, тачки, ходова частина крокуючого екскаватора тощо) дуже швидко зводиться до того, що, крім байдарки і рюкзаків, ви несете на собі ще й вищеперераховані спеціальні технічні засоби.

Обнос не варто оцінювати суто математично, бо довжина його і трудність - поняття, що не завжди співпадають, а три обноси по 200 метрів зовсім не тотожні в сумі одному обносу в 600 метрів. Трудність обносу зменшується в міру віддалення від його місця.

Найзручніше нести байдарку вдвох і, як сказано у вищезгаданих «Методичних рекомендаціях...», - «поклавши на плечі догори декою або боком. На плечі байдарка повинна лежати приблизно місцем стику кільсона і штевня. Під байдарку потрібно підкласти щось м'яке, наприклад злегка надутий рятувальний жилет. При перенесенні байдарки учотирьох на жердинах її можна розвантажувати не повністю». Слід додати, що для цього зручні й півтораметрові паси з ручками (випробувані нами неодноразово і успішно).

Взагалі обнос - справа нудна, урізноманітнити та скрасити її можна лише виконанням бадьорої пісеньки: «Нормальные герои всегда идут в обход...»

Оскільки ви вже все одно йдете в обхід, то не полініуйтеся зробити зайві 20-30 кроків (які в даному випадку можуть виявитися зовсім не зайвими). Бо ніколи не варто спускати байдарку на воду під самою греблею, хоча після вашого церемоніального походу по прибережних осипах і камінню дуже хочеться це зробити.

Головне ж, коли з полегшенням спустите судно на воду, не здумайте пересікати річку паралельно до греблі, а швидше поверніться до неї кормою. Справа в тому, що від греблі на поверхні води завжди несуться сильні потоки. І бувають вони не стільки ламінарними, скільки турбулентними.

Тому повторюємо ще раз: не курсуйте з урочистою міною на обличчі вздовж греблі, а відразу ж відходьте від неї вниз!

Заколи. Так лаконічно й нелагідно називають загорожі з дерев'яних кілків, якими рибалки полюбляють перегороджувати маленькі річки й озера.

Якщо вода вже спала, то дерев'яні гребінці вилізають на поверхню. Їх видно чітко, і вам залишається тільки вирішити: перенести байдарку через закол (якщо глибина незначна) чи здійснити черговий обнос берегом.

Але навесні й восени, коли кілки приховані під водою, будьте особливо пильні! Бо зубці заколів пробивають днище байдарки так само легко, як виделка встромлюється в сардельку.

Існує безпомилковий спосіб установлення факту проколу: якщо ви раптом виявили, що сидите в байдарці по пояс у воді, це означає, що дерев'яні кілки вже зробили свою чорну справу.

Тоді якомога швидше вибирайтеся на берег, діставайте ремнабір і починайте латати ті місця судна, які найбільше цього потребують. Покладена авансом зайва латка теж ще нікому не завадила, не кажучи вже про профілактичні гумові смуги, якими кожний поважуючий себе турист обклеює днище байдарки вздовж стрингерів.

Мости. Мости бувають великі, середні й малі. Але немає мостів безпечних. Кожний міст, незалежно від його габаритів, повинен викликати до себе безмежно шанобливе ставлення. Навіть якщо перед вами залізничний велетень, ферми якого висять над водою на висоті 30 метрів, все одно чекайте від такого мосту якоїсь халепи.

Перш за все запам'ятайте, що річкове дно поблизу кожного мосту всіяне усілякими предметами, більшість з яких небезпечна для вашої байдарки. Біля великих мостів це може бути зайва або забракована і тому не використана опора, сінокосилка з кривими турецькими мечами, що стирчать в усі боки, або, скажімо, бочка, очевидно, та сама, яку залишив князь Гвідон, забувши витягти цвяхи після того, як «выбил дно и вышел вон».

Ну і, безперечно, особливої уваги до себе вимагають власне мости.

Залізничний міст належить проходити під самим широким прогоном.

Дерев'яний місток краще проходити «під». Якщо прогони дуже низькі і явно не розраховані на вашу голову, не варто перевіряти міцність мосту. Численні спостереження встановили, що найстаріший міст міцніший за голову. Краще вийти з байдарки і провести її під мостом без пасажирів, управляючи нею за допомогою мотузок, прив'язаних до носу і корми. Можна також провести байдарку вплав, лежачи на дні горілиць і перебираючи руками по низу настилу.

Інша тактика на мостах понтонних. Їх потрібно проходити «над». Це не означає, звичайно, що потрібно зробити дірку в одному з понтонів і затопити його. Просто треба переносити байдарку через них або повз них (обнос). Усі інші методи (таран, підпірнання тощо) одразу ж відкидайте, бо в кращому випадку вони закінчуються затопленням байдарки.

Перекази. Це ще не пороги, але вже дещо. Тому при подоланні переказів бажано мати байдарковий фартух (з окремим люком для кожного члена екіпажу), бо зайва вода в судні вам ні до чого.

Ідеальний переказ завжди дозволить вам скотитися з нього на байдарці так, як ви з'їжджали в дитинстві на санках із снігової гірки: приємно, захоплює дух і в міру безпечно. Але про всяк випадок тримайте напоготові весло, щоб своєчасно відштовхнутися від ледь помітного каменя або допомогти рулю в потрібну мить змінити напрямок байдарки.

Про перекази відомо, що їх доречно було б «послати за адресою». Правда, адресу не зазначено. Але якщо б навіть вона була відома, легше від цього б не стало. Бо від таких посилок перекази не зникнуть, так само, як і очеретяні хащі, коров'ячі броди і дерева, що невдало впали упоперек річки.

Для подолання водозливів, переказів і тим більш порогів фартух потрібен обов'язково! Причому майже під кожним водозливом на вас може чекати зворотний вал, що здатен не тільки зупинити байдарку, а й навіть відкинути її під водозлив. Тому запам'ятайте головне: всі водозливи слід проходити на максимальній швидкості. Плигаючи з водозливу-водоспаду, потрібно полегшити ніс байдарки і навіть переднього гребця пересадити якомога ближче до корми.

При цьому будьте спостережливі: намагайтеся визначити характер хвиль за водозливом і в залежності від цього вибирайтеся на них або «пронизуйте» хвилю своєю байдаркою.

Пороги. Це завжди серйозно, особливо для людей нервових. Тому є кілька правил.

1. Форма приборкувача порогів при різноманітних варіаціях повинна включати обов'язкові деталі: надувний жилет, шолом.
2. Новачок може проходити пороги тільки з досвідченим напарником.
3. Коли немає детального і вірогідного опису порожистого відрізка, варто зробити практичний експеримент: простежити шлях, яким пливе пущений вами за течією предмет.
4. Якщо немає можливості виконати перші три правила, подолання порогів треба замінити обносом.

Ну, а більш спеціальні вказівки щодо техніки подолання порогів, переказів і водозливів шукайте в методичній літературі, списком якої закінчується наша книжка.

Інші неприємності. «Вот мельница... Она уж развалилась...» - ці слова з відомої опери можуть зачарувати будь-кого і навіть елегантний настрій на кого завгодно, тільки не на туриста. Бо зруйнований водяний млин (а незруйнованих майже не залишилось) може бути серйозною перешкодою на річці.

Гірше за все, коли надводна його частина зруйнована, а десь під водою криються напівзогнілі стовпи, до яких так і лине течія. Коли будете проходити повз них (або над ними), краще максимально розвантажте байдарку, зменшіть її осадку. Можна висадити й пасажирів. Нехай ідуть берегом і співають....

Мандрують байдарочники й річками, по яких колись сплавляли ліс. Дно там устелене сотнями затонулих або напівзатонулих колод. Такими маршрутами найбезпечніше проходити туристам, які вміють бачити хоча б на півметра під водою. Цього, як правило, досить для того, щоб не пошкодити байдарку.

Не дивуйтеся, коли помітите серед річки покинутий трактор-утопленик. На ньому, очевидно, повертався з весілля занадто веселий тракторист. Оскільки покинутий сільгоспмеханізм нерухомий, то його з успіхом можна обійти і справа, і зліва, і спереду, і ззаду.

На закінчення, перефразуючи відомий вираз, можемо сказати: не зустрінеш перешкоду - не подолаєш її, не подолаєш - не пізнаєш радощів перемоги.

РУХ

Часи бурлаків канули в Лету. Або майже канули. Бо навіть найбільш вперті й непокірні зараз надають перевагу можливості рухатися за течією, ніж проти.

Правда, найбільш відчайдушним (або невезучим) туристам інколи доводиться тягнути байдарку колодою кілька кілометрів угору, щоб потім провести її рукавом до сусідньої річки і зрештою спокійно й без перешкод спускатися вниз. Але й це, як правило, вимушений або непередбачений варіант.

А заздалегідь обміркована, навмисна подорож проти течії може здійснюватися лише надто огрядними громадянами, які до цього безрезультатно намагалися схуднути за допомогою дієти і лікувального голодування. І це, повірте, виправдовує себе: найбільш крупногабаритні туристи за два тижні руху проти течії набувають тополюної стрункості.

Отже, ясно: по річці краще мандрувати вниз. При цьому ви, без відриву від весла, милуєтесь прибережним ландшафтом, водночас не втрачаючи з виду фарватеру.

А ваша супутниця життя (або просто супутниця), яка сидить попереду, частіше всього взагалі не веслує. Зате, милуючись навколишньою природою, вона одночасно може в'язати на зиму светр (сліпим методом). Або чистити картоплю до вечірньої трапези.

До речі, водна гладінь - чи не єдине місце на земній кулі, де чоловікам ще вдається зберігати за собою деяке керівне становище. Адже серед капітанів далекого плавання поки що відносно мало представниць слабкої статі. Те ж саме - і на туристських байдарках: у більшості випадків капітаном або рульовим є чоловік. Принаймні, поки що.

Але на березі наші прекрасні супутниці з лихвою компенсують цю тимчасову втрату влади і там уже все управління (кермо, так би мовити) знову в їхніх руках.

Що ж, справжній чоловік повинен завжди поступатися жінці. Навіть якщо це позбавляє його певної відповідальності за майбутнє. Справжній чоловік залишається ним за будь-якої ситуації: чи то хоробро веде байдарку крізь буруни чергових порогів, чи то меланхолійно відшкрібає річковим піском закіптюжену на туристських багаттях сковорідку. Бо, врешті-решт, усі професії й посади почесні.

А як сидять у байдарці? Скажемо прямо і відверто: сидять по-різному. І не лише тому, що природа, як відомо, не терпить одноманітності.

Деякі водоплаваючі надто буквально розуміють безсмертне гасло: «Туризм - кращий відпочинок», ототожнюючи байдарку з плавучим шезлонгом або дрейфуючою розкладушкою.

Ці мандрівники під час руху, як правило, завалюються на самісіньке дно. Та так, що над фальшбортами навіть і голови не стирчать!

На вищезгаданій байдарці ілюзію безлюдності й покинутості порушують лише розкладені на деці діряві кеди та весла, що мляво ворухаються. Ними невидимий екіпаж, який заліг у мрійливому спокої на дні, безуспішно намагається зобразити те, що, на його думку, визначає дієслово «веслувати».

Але при такій сумнівній позиції весла лиш інколи здійсмають слабенькі бризки. Далєбі частіше вони б'ють по гілках верболозу, що звисає з берега, і лякають пернатих, які сидять на них. А то й просто розсікають нагріте липнєве повітря: вміру ліниво і вміру безладно.

Другою крайністю є нав'язлива (і, м'яко кажучи, безпідставна) переконаність у тому, що твоя байдарка - цирковий кінь, а сам ти - блискучий наїзник.

Чи варто говорити, що саме таким байдарочникам-джигітам частіше, ніж іншим, доводиться покvapливо виловлювати мокрі речі, які випали на самій бистрині з передчасно перекинутої і затонулої байдарки...

Отже, в цьому питанні (як, до речі, і в багатьох інших) не завадить дотримуватися золоті середини. Дійсно, чому б вам зручно й надійно не вмотитися на щільно згорнутому наметі або спеціальних мішках, в які герметично упаковані ваші речі? Дехто віддає перевагу своїм надувним матрацам (тут до ваших послуг і м'яка спинка!) Але в негоду це незручно: матрац намокає і до вечора може не висохнути.

Тому краще всього сидіти на щільному водонепроникному мішку, куди вкладені ваш спальник і вищезгаданий матрац. Сидіти впевнено, спокійно! І так, щоб верхня половина ваших засмаглих і мускулистих стегон (даруйте, коли щось не так) виднілася над фальшбортом. Або ще простіше: нехай все, що у вас вище пояса, знаходиться над фальшбортами, а все, що нижче пояса, відповідно нижче фальшбортів.

У такій позиції, по-перше, зручніше всього гребти (що, погодьтеся, для байдарочника має певне значення). По-друге, ви все і всіх бачите і вас добре видно. Нарешті, по-третє, саме така посадка допомагає вам (і навколишнім) чіткіше усвідомити, що ви - не ледачий курортник і не хвацький наїзник, а саме турист-байдарочник. Що й потрібно було довести!

За чийось давнім недоглядом, крім байдарок, на воді трапляються й інші плавзасоби: моторні човни, плоти, катамарани, баржі, пароплави, теплоходи і трансатлантичні лайнери (зайве закреслити!).

Власне, на думку байдарочника, до розряду «зайве» належить все вищеперелічене. Проте всі ці засоби пересування на річках, озерах і морях існують. І автори змушені рахуватися з об'єктивною реальністю.

В одному з параграфів «Міжнародного морського статуту» сказано: «Судна з моторним ходом при зустрічі зобов'язані давати дорогу тим, які не мають його». Здається, ясно! Проте це зовсім не означає, що капітан байдарки може вперто керувати в лоб «Метеорові», який мчить по річці, з божевільною надією, що той злякано зійде з курсу і викинеться на прибережний пісок...

Не варто сподіватися, що вищезазначену статтю «Міжнародного морського статуту» щодня читають і шанують господарі численних моторних човнів, які борознять наші водні басейни. Часом їх буває не менше, ніж на катку суботнього вечора ковзанярів!

При зустрічі з моторкою не варто хвилюватися (як і робити вигляд, ніби ви її взагалі не помічаєте). Просто пам'ятайте: у «Ракет» і моторних човнів - свій фарватер, а у вас - свій. І не забудьте, будь ласка, розвернути байдарку носом до хвилі. Не лише тому, що будь-яку (навіть мінімальну) небезпеку належить зустрічати, сміливо дивлячись їй в обличчя. Ні, йдучи носом на хвилю, ви ніколи не перекинетесь, а ось підставляючи їй борт - ризикуєте набагато більше.

Ну, а якщо ви взагалі не любитель гострих відчуттів,- подорожуйте тихими лісовими річками й озерами, зарослими очеретом: там не пройдуть ні моторки, ні, тим більше, «підводні крила»! А для пристойної байдарки цілком достатньо 30-50 сантиметрів глибини. І традиційне морське побажання шести футів чистої води під кілем звучить тут явно як гіпербола.

За спостереженнями авторів, все частіше тепер зустрічаються на туристських трасах катамарани. Це слово на одній з полінезійських говірок означає «зв'язані колоди». Але наука рухається вперед. Сучасний туристський катамаран - це пліт-суденце на 2-3 сигароподібних поплавках. Має весла, руль, вітрила. Але на них катамаран майже не зважає і рухається в напрямку, не передбаченому пасажирами і командою. Надвичайно стійкий: коли сів на мілину, то, як кажуть, вміє постояти за себе й за інших.

На відміну від байдарки, катамарана в магазині не купиш. Його проектують і створюють власними руками потенційні мандрівники. Частіше всього зважаються на це або п'ятикласники - члени гуртка «Юний технік», або ж кандидати і доктори технічних наук.

Одного разу на Дністрі ми бачили такий катамаран. Його одинадцять авторів мешкали в п'яти містах і всю зиму заочно стругали, точили і пиляли деталі за спільним проектом (кожен - свою долю).

Зустрілися вони в задалегідь призначений день на річці, за чотири дні зібрали не без труднощів своє дітище й урочисто рушили вниз за течією. Але з якихось таємничих причин катамаран не плив прямо, а в плавному вальсі кружляв на воді, викликаючи захват у місцевих хлопчаків.

Коли хвилин за п'ятнадцять ми опинилися поруч, виявилось, що у катамаранців одночасно тріснули обидва весла. «Переріз не витримав!» - з гіркотою повідомив один з авторів, що сидів на краю дощатого помосту в позі васнецовської Альонушки. Більше ми їх не зустрічали...

Дехто надає перевагу плотові. Свого часу, якщо пам'ятаєте, такий похід (десь першої категорії складності) успішно здійснили відомі герої Марка Твена.

Багатьох це приваблює тим, що намет можна поставити прямо на плоту і, за бажанням, плости цілодобово (виходячи на берег лише в критичних випадках).

Та є тут істотне «але». Якщо врахувати, як швидко зростають лави водоплаваючих туристів, і одночасно згадати, що плоту найчастіше збивають з колод, то мимоволі замислюєшся над сумною долею наших лісових масивів у найближчі 10-15 років...

Проте бувають і надувні плоту (на зразок велетенських гумових матраців з розкішним східним шатром посередині); інші ж туристи кладуть дощаний поміст на величезні автомобільні камери; зустрічали ми і пліт, плавучість якого забезпечували 60 камер для баскетбольних м'ячів - про його наближення прибережні мешканці дізнавались задалегідь по безладній стрілянині, що лунала з річки: це лопалися камери-поплавці.

Аж ніяк не применшуючи значення і принадності всіх вищезгаданих видів туртранспорту, відзначимо лише: плоту й катамарани загалом підпорядковані волі течії. На них пливуть не поспішаючи і зі смаком. Відомі випадки, коли туристи-плотівники за два походи писали докторської дисертації, а за три створювали роман-трилогію.

Але людям енергійним і допитливим більше до душі байдарка. Адже на ній, крім весел, до ваших послуг ще й вітрило. Маючи достатні навички (і добрий вітер), можна розвивати таку швидкість і маневреність, як і яхтмени. Більше того, байдарка має безсумнівну перевагу перед яхтою: їй не обов'язково мати стаціонарне вітрило. Байдарковий клівер або стаксель можна виготовити з чого завгодно: починаючи від поліетиленової скатертини і закінчуючи адміральськими штанами.

Нарешті, за бажанням, до борту байдарки можна прикріпити моторчик у півтори сили і без будь-яких зусиль плости як за течією, так і проти. Але справжній водоплаваючий турист ніколи не дійде до такого ступеня падіння. Це буде просто блюзнірство.

СТОЯНКА

Хороший робочий день байдарочника складає годин шість, ентузіасти, правда, йдуть годин по сім. Трапляються, розповідали, фанатики, які «калічаться» усі вісім. Більше не вийде ніяк. А решту часу? Решту часу - стоять. Звідси й висновок, що в байдарковому поході «стояти» - не менше важливо, ніж іти.

Як стояти? Де стояти? Яким чином стояти? Ось ті питання, що їх необхідно вирішити при щоденному виборі стоянки.

А відповідь формулюється зі спартанською суворістю, індіанським лаконізмом і тарасконським оптимізмом: «добре». Добре стояти! - таке основне гасло байдаркового походу. Причому, не треба бути оракулом, щоб з цілковитою певністю передбачити: серед учасників походу знайдеться група (широ бажаємо, аби вона була невеликою), яка на першій стоянці, розмагнічена ландшафтом, близькістю багатої на молоко череди і чарівними доярками, викине гасло: «Стояти на смерть!»

Багаторічна практика дозволила виробити ті критерії, яким має відповідати середньостатистична стоянка.

Стоянка повинна:

1) бути безлюдною і розташованою якнайдалше від населених місць («Ми в похід пішли, щоб бути на природі, а не штовхатися серед...»); знаходитися недалеко від села («Молочка б...», «Яблучок би...»);

2) на стоянці має бути досталь палива - і не якого-небудь, а сухих соснових гілок (див. розділ «Багаття»);

3) близько (ну ніяк не далі 20 метрів) повинен бути добрячий густий ліс, певна річ, листяний (бо від соснового яка втіха? - сама спекота...);

4) це місце, де можна було б розташувати намет таким чином, щоб вдень він був у затишку, а вранці з пів на восьму до восьмої його яскраво освітлювало сонце (не чекати ж, коли той намет висохне від роси на вітрі...»)

5) поруч не повинно бути високої зсувної гори, щоб на випадок дощу, а також внаслідок вереску з приводу впійманої плотвички нічого не трапилось...;

6) щоб був пристойний піщаний пляж, а також порослий травною високий берег з глибокою ковбанею, а під ним - риби повно;

7) ягоди (обов'язково!);

8) гриби (неодмінно!);

9) горіхи (певна річ!);

10) джерело, у найгіршому разі - струмок з холо-о-о-одною водичкою, та й щоб на випадок сильного дощу не перетворився він на бурхливу річку;

11) кущі (обов'язково);

12) та щоб ні комарів, ні гедзів, ні мух, ні тарантулів, ні фаланг, ні королівських кобр...

І таких пунктів має бути 114.

Не будемо приховувати сувору правду: таку ідеальну стоянку, яка б задовольняла всі пункти, знайти важко.

Тому якщо трапиться стоянка, що набрала 96 пунктів, вибирайте її без вагань. 72 пункти - і така підійде. Нехтувати дванадцятипунктною теж не варто. Нарешті (чого не буває!) може відвернутися стоянка, що не задовольнятиме ні одного пункту,- зупиняйтеся, бо ночувати все-таки треба.

Психологічні критерії вибору стоянки непорушні і стосуються тих небагатьох абсолютних законів, що не мають винятків.

Основний Закон Стоянки суворий і простий, як суворі і прості всі закони природи: краща стоянка - за двісті метрів нижче по річці.

Крім Основного Закону Стоянки є ще кілька другорядних. Але це зовсім не означає, що ними можна нехтувати. Перший з них - закон «Пів на сьому», який означає, що «Найкраща стоянка трапляється о пів на сьому вечора». Закон має два висновки: 1)

стоянка, яка трапляється о пів на восьму, буде набагато гіршою; 2) після половини на восьму стоянки зникають взагалі.

Вже неодноразово зазначалося, що час від п'яти до пів на дев'яту вечора - справжнісінька розкіш для байдарочника. Сонце світить і навіть гріє, але не пече. Вітру, та що вітру - вітерця! - ні найменшого! Вода - дзеркальна вітрина центрального універмагу.

Річка випрямляється й тече рівно й спокійно. Гедзів уже, а комарів ще немає. З берегів хвилями накочуються густі осінні запахи.

Тільки тепер уповні відчуваєш блаженство байдаркового походу!

Домовилися ще вдома перед виходом, а потім багаторазовими клятвами підтверджено вже в поході: щовечора йдемо від п'яти до пів на дев'яту. Раніше ніж пів на дев'яту про стоянку не згадувати. Навіть не натякати! До пів на дев'яту - слова «стоянка» взагалі немає в нашій мові. Ні, і все!

Але закон - є закон. І о 18-й годині 30 хвилин ви помічаєте, що авангардна байдарка починає блудливо виляти рулем. Ті, що йдуть попереду, звичайно ж, угледіли стоянку. І яку! Слів немає! Не описати! Про таку стоянку мріяли ви, коли зимовими недільними вечорами обговорювали майбутній похід.

Проте Капітан провідної байдарки, задалегідь попереджений і заляканий передбачливим Адміралом, суворим ривком втихомирює ремствування екіпажу, розсудливо замовчуючи, що сам він теж зазнає душевної вібрації. Байдарка рішуче простує вперед.

Вихиляси припиняються - все! Спокусу подолали!

Але тут потенційну стоянку помічає друга байдарка. Відкриття супроводжується брязкотом залопотілих весел, судно розвертається впоперек течії, на байдарку нашттовхується решта флотилії. Причина збою очевидна. Після не досить дружних, але голосних і захоплених вигуків стихійно виникає змова проти Адмірала, що, як правило, йде на останній байдарці.

Адмірал, який втратив пильність через незвичайну красу пейзажу, не встигає зманеврувати і вривається в скупчення човнів.

- У чому справа? - не досить вдало розігрує він нерозуміння даного моменту.

Адміралу радісними криками пояснюють, що упустити таку стоянку можуть тільки вкрай безвідповідальні і надто високої про себе думки керівники. Таким чином, розмова одразу починається в плані жорстоких і непримирених протиріч між начальниками і підлеглими.

- Ні, ти лише поглянь,- суниць там - з річки навіть видно - червоніють, гриби так і пнуться, а джерело, ні, ти полюбайся джерелом - ну що твій «Самсон»!

Адмірал:

- Адже нам сьогодні до норми ще кілометрів дванадцять лишилося!

Народ (переконливо і нещиро):

- Взавтра встанемо о шостій і надолужимо! Адмірал (гірко сміється):

- Ви? Встанете? О шостій? Народ розуміє, що справу програно. Адмірал дає команду:

- Вперед!

За годину з'являються одна за одною дві гірші стоянки. Капітани байдарок, кидаючи зацьковані погляди на Адмірала, мовчать і продовжують шлях.

Тим часом пейзаж неухильно і дуже швидко починає псуватися. Спочатку відступає до обрію, а потім зовсім зникає ліс. Сходить нанівець чагарник. Заманливо пологі береги починають підвищуватись, і нарешті річка опиняється між двома пасмами абсолютно голих скель.

О пів на дев'яту ландшафт стає зовсім уже зловісним. Правда, правий берег пологий, але і з води видно, що там чорна трясовина. На скелі ж лівого берега не те що байдарки витягти, на них досвідченому альпіністу диви тися мерзлякувато...

Адмірал сильними гребками посилає свою байдарку вперед і вся група з тугою спостерігає, як метрах в трьохстах він метушливо пристає то до одного берега, то до іншого, як в'ягне у прибережному багні або, в кращому випадку, відганяє гучним басом череду корів, що невідомо звідки тут узялася, скрутно хитає головою, плигає в судно і мчить далі.

Без чверті десять адміральський силует чітко вимальовується на фоні велетенського холодного місяця, і лунає переможний лемент: «Зе-е-мляя!»

Кавалькада повільно і втомлено підходить до облюбованого начальством місця.

Стоянка справді нічого. Лісу, правда, не видно, палива - теж. Найближчі куці, ні, куцики - метрів за двісті. Але дуже, дуже багато слідів перебування корів, коней, гусей і ще якихось невідомих, але, судячи з конкретних ознак, дуже великих трав'яних тварин.

Та вибирати не доводиться. Швидше б розбити намети, розпалити багаття і (ой, не кажіть) зварити чого-небудь!

Раптом з усією неминучістю і грізністю постає черговий закон стоянки: байдарки мають бути витягнуті! (Стомилися ж!) Мають! (Та що з ними трапиться?) Бути! (Прив'язати і все...) Витягнуті!!!

Законовідступників, які намагалися обійти це правило, сила-силенна. І жоден не закінчив життя своє щасливо. Зараз вони сидять влітку в запилених містах або скніють в ролі «піжамників» у Гантіаді й мучать себе запізнілим каяттям...

Залишити байдарку на плаву, лише прив'язати її? Це звичайно, зручно. Набагато зручніше, ніж тягти мокре, а від цього ще важче судно, сковзаючись у слизькому прибережному мулові або наступаючи в темряві всією своєю 110-кілограмовою масою (70 кілограмів власної маси плюс 40 кілограмів маси байдарки) на гостре каміння. І прив'язати байдарку можна. Так ви і робите 56 разів. Але на 56-й раз байдарка відв'яжеться (сама!) і сплавиться вночі на тридцять дев'ять кілометрів, поки не наштовхнеться на міст, де її вранці знайдуть зрадлі до безтями хлопчакі і швидко доведуть до певної кондиції.

А якщо навіть вам пощастить і байдарка виявиться покірною й стоятиме на приколі, то хлопчаки знайдуться не за тридев'ять кілометрів. Цих шибеників і на місці вистачає. Вони прийдуть узавтра вдосвіта, коли ще весь табір міцно спатиме.

Як тільки хлопці побачать байдарки, що мирно похитуються на воді, то спочатку захоплено охнуть, а потім несміливо заберуться в човни.

Перша байдарка потоне звичайнісінько - «кільнеться». Правда, трапиться це на досить глибокому місці. Але скільки радості буде потім, коли, доклавши максимум зусиль, ціною семигодинних виснажливих робіт ви нарешті витягнете байдарку і переконаєтесь, що вона ціла і неушкоджена!

Друга байдарка затоне більш трагічно. Тицьнувши пальцем у байдарку, Петько висуває сміливе припущення, що вона гумова. Вовка таким самим способом обстежує борти і висловлює не менш сміливе припущення, що вони зроблені з особливого «гнучкого» металу. Суперечку вирішує Грицько, який точно визначив, з якого матеріалу зроблена байдарка: «Барахло!» Але на відміну від своїх колег Грицько штрикнув у байдарку розкритим ножиком. Хлопці з човна встигають вискочити і зникають миттєво й нечутно.

Безперечною втіхою при цьому варіанті є те, що байдарка потопає в неглибокому місці, звідки дістати її неважко.

Лише надто жовчна людина докорятиме хлопчакам у зловмисному вчинку. Адже треба бути надто байдужою і нечутливою колодою, щоб не поцікавитися, що то за чудові човни. Ні, хлопців звинувачувати не можна.

Але чи буде від того вам веселіше?

Існує ще з півдесятка причин, з яких намір залишити човни на плаву має кваліфікуватися як неприпустима легковажність. Раптова нічна злива, яка затопить байдарку, - далеко не найстрашніша з них. Але перераховувати їх, очевидно, немає потреби, бо непорушність цього закону очевидна.

Наступний закон стоянки легкий і непереобтяжливий. Саме тому про нього часто забувають. Потім жорстоко каються. Щоб потім знову забути про нього. І знову докоряють собі. Лише Найвища Байдаркова Мудрість, що приходить згодом, робить цей закон рефлекторним. А він всього-навсього гласить: «Обстеж стоянку перед тим, як її залишити».

Мудрі байдаркові аксакали втовкмачували вам цей закон чи не частіше за інші. Але після першої ж стоянки вам доводиться гребти чотири кілометри проти течії і проти вітру, бо виявилось, що забули висушений і ретельно запакований намет (усього-навсього!). Причому благодійник, який виявив пропажу, не зможе нахвалитися своєю пильністю, весь час повторюючи: «То ж бо я відчуваю, що сидіти незручно!..» На другій стоянці ви забуваєте казанки, що висіли над багаттям. Цього разу пропажу виявлять лише на денній зупинці. Йти угору за течією сил немає ніяких. Тому призначена Адміралом жертва буде продиратися прибережним чагарником три години до стоянки і чотири назад - до місця зупинки. На щастя, казанки знайшлися, але всі ці сім годин Кок псував нам залишки настрою, зловтішаючись, що весь похід доведеться харчуватися сирою гречкою і живою рибою.

Після того, як гонець повертається з казанками, Адмірал проводить летючу нараду, теза якої коротка і переконлива: стоянку обстежувати обов'язково!

А на завтра на стоянці забувають сітку з картоплею. Цього разу Адмірал повертатися забороняє, і юшку доводиться варити без картоплі.

Тільки тут учасники походу починають осягати (поки що лише ази) Закон Найвищої Байдаркової Мудрості. З цього часу перед відходом з кожної стоянки капітани женуть своїх матросів обстежувати її. Тепер забувають лише дрібні предмети: ложки, ножики, плавки. Але з такими втратами можна змиритися.

А втім, є ще один предмет, який невідомо чому відзначений печаттю прокляття і який обов'язково забувають, навіть якщо в поході беруть участь байдаркові академіки.

Йдеться про байдаркові чохла. Один спритний байдарочник, що вважав себе надто хитрим, вирішив боротися з цим законом і захопив з собою запасні чохла. Перший комплект він забув на другій зупинці, а запасний протримався в нього до сьомої.

Ми вже давно облишили ламати голову над причинами цієї впертої поведінки байдаркових чохла, бо знаємо: все одно доведеться на зворотному шляху обгортати байдарки в підручний матеріал. І припасемо без зайвих слів зайвий шмат пластика і мотузки.

Автори не мають наміру нав'язувати читачам свої смаки. Але тут, у цьому розділі, не втримаємось і порекомендуємо: знімаючись зі стоянки, грайте в таку, далебі, цікаву і корисну гру. Чергові по стоянці після того, як усе спорядження знесене вниз до річки і багаття погашене, прибирають стоянку, доводячи її до такої кондиції, щоб стороннє око не здогадалося, що тут взагалі хтось колись стояв. Члени групи піддають діяльність чергових найретельнішій ревізії, а якщо віднайдеться хоча б найменший слід перебування людини, закидають недбайлів гострими слівцями.

БАГАТТЯ

На 114-й сторінці одного солідного видання, де зібрані усі вершки туристської мудрості, сказано дещо пишномовно, зате категорично й лаконічно: «Багаття - пристосування для зігрівання туристів, приготування їжі і висушування промоклого одягу».

Навіть переконаний прагматик, коли прочитає це визначення, може відчутти відразу до туризму. Тому що зігріватися, обсушуватися і харчуватися можна і вдома.

Якби об'явили конкурс на кращу туристську емблему, безперечно, такою емблемою стало б багаття. Багаття і тільки воно!

Отже, багаття - емблема, символ. А символ потрібно глибоко шанувати.

Жерцем багаття в поході є Костровий. На його... ні, не плечі, на його коліна лягає широке коло обов'язків. І дійсно, Костровий, за винятком небагатьох хвилин сну, відпочинку і годин (на його думку, марно витрачених), коли потрібно кудись і навіщось плисти, проводить весь час перед багаттям на колінах, зрідка дмухає в нього або про щось інтимно перешіптується з ним.

Впродовж усього походу Костровий гордовито ігнорує принади ландшафту, оцінюючи його лише на один кшталт: чи є поблизу предмети, які можуть горіти, і скільки їх. Коли обирають стоянку, Кострового абсолютно не цікавить зручний підхід до берега; його не лякає табун комарів, що суцільною завісою навис над головою, його не бентежить близьке сусідство скотного двору.

Навіть підозрілий шелест гадюки у високій траві - для нього не перешкода. Що ті гадюки, коли скрізь розкидано стільки соснового хмизу!

Ідеальною для Кострового є річка, береги якої прикрашають складені охайними штабелями сухі гілки і тріски. Причому дрібні - окремо.

З чого починається багаття? З місця. А якщо стоянка тісна й незручна, то багаттю, як найулюбленішій і примхливій дитині, віддають ласий шматок.

З виглядом середньовічного чаклуна Костровий відчужено швендяє по майданчику і, розгрібаючи землю палицею, мурмоче:

- Ні, тут Йому буде погано. Цього Він не любить. І цього теж. А ось тут, гадаю, Йому сподобається.

Решта членів групи не сміють виявити ознак нетерпіння, чекають, коли ж, нарешті, Йому буде відведено місце, бо вся розбивка табору відштовхується від багаття. Нарешті Костровий зупиняє свій вибір на тільки йому зрозумілому горбику, бухається на коліна і в такій позі: голова і спина вниз, а решта все нагорі - залишається аж до відходу спати.

Багаття повинне бути розташоване ні високо, ні низько, ні далеко, але й не близько. Воно повинно освітлювати по можливості всі намети, дим від багаття має розганяти комарів на всій стоянці, а тепла повинно вистачати на всіх членів групи плюс два казанки. Але погано, коли іскри від багаття, не встигаючи «погаснути на льоту», доберуться до намету. Кепсько, якщо дим буде душити не лише комарів, але й туристів.

Так, звід законів вибору місця для багаття - це наука. Але впровадження їх у життя - мистецтво!

Перш ніж розпалити багаття, Костровий закріплює стояки для казанків. Класичним способом для цього є встановлення двох розсох з покладеною на них перекладаиною, але погодьтеся, що, по-перше, внаслідок такого способу на кожній із стоянок знищується мінімум три свіжі гілки (сухі для стояків не придатні); по-друге, на берегах вже не залишилось дерев, які згодяться для цього; і, нарешті, по-третє, цей спосіб не відповідає сучасному рівню технічного розвитку нашого суспільства.

Досвідчений Костровий задовго до походу занедбує службові справи і домашні турботи і з головою поринає в створення складної збірно-розбірної металокопункції, головною деталлю якої є гачки, що чіпляються один за одного. За допомогою цього пристосування можна регулювати висоту підвішування казанка над вогнем.

Втім, новітні досягнення в багаттєвій науці переконують, що можна обійтися взагалі без стояків і палиць. Два П-подібні стоячки (які в разі потреби можна використати як підставки для шампурів) ставлять просто на землю і між ними відвішують казанок. Безперечна перевага цього кріплення «з низького старту» полягає в тому, що повний п'ятилітровий казанок можна закип'ятити трьома трісками за десять хвилин. При

звичайному ж «розсошному» варіанті на це витрачається півгодини, а головне - вдесятеро більше палива.

Але перш за все багаття треба-таки запалити.

Про те, що багаття потрібно розпалювати одним сірником,- знають всі. Знають і те, що марнотратник, у якого йде на це два сірники, не годен називатися туристом взагалі, а байдарочником зокрема.

Дуже хотілося б нам узнати, як вперше з'явилася легенда про умільців, що викликають до життя багаття одним сірником! Як і всі легенди, вона має величезну притягальну силу. Тому ми не тільки не будемо відмовляти вас від добрих намірів розпалити багаття одним сірником, а навпаки, будемо закликати: дерзайте!

Є, втім, щонайменше два засоби, що можуть різко скоротити витрату сірників, необхідних для розпалювання багаття. Хтось поспішить висловити здогадку: гас! Що ж, спробуйте захопити з собою в похід пляшку з гасом... Через дві години після початку плавання залишиться лише один предмет, який не буде мати їдкою запаху пального,- кермо. Через три години запах гасу, щоправда, майже зникне, але тому лише, що його увібрали продукти. Після цього ви змушені будете кинути курити, бо навіть від щойно відкритої банки згущеного молока буде відгонити, як від бензоколонки, що стоїть на людному місці. Ні, гас не підійде!

Є прекрасний засіб - «сухий спирт» або, як його, щоб уникнути нездорових асоціацій, ще називають у торговельній мережі,- «сухе пальне». На жаль, цей продукт за гігроскопічністю займає чи не перше місце у всій хімії. Зберегти його сухим, навіть дотримуючись усіх правил, неможливо. Крім того, добряча половина запасу «сухого пального», як правило, буває викинутою в річку знервованим Адміралом після того, як на першій же зупинці, намацавши в темряві знайомі шматочки, він заправляє ними прекрасно заварений чай. Адмірала збиває з пантелику тотожність форми і кольору рафінаду і «спирту».

Ось чому не залишається способу, кращого за досить варварський: посилення інтенсивності горіння за допомогою паперу. Численні досліди показують, що для цієї мети краще за все підходять книжки з описами маршруту, за яким ви йдете, бо, м'яко кажучи, приблизність описів, наведених у цих книжках, стане очевидною вже після перших кілометрів, пройдених по річці (про це див. детальніше у розділі «Карти»).

Коли перший несміливий вогник охопить тоненькі сухі гілочки, настає найвідповідальніший у процедурі розпалювання багаття момент. Саме тут вирішується питання - бути чи не бути багаттю. Тому не поспішайте новонароджений вогонь закидати дровами. Лише через деякий час, коли він заявить про себе веселим тріском і фейсверком іскор,- годуйте його досхочу. А апетит у нього - нівроку...

Ще кілька корисних порад. Мокрі дрова розпалити можна, але це, по-перше, важко, а по-друге, для цього потрібно мати сухі дрова. Ось чому від душі радимо на ніч сховати хоча б один оберемок хмизу під полог намету. Якщо вам не хочеться ділити своє ложе з паливом, можете дбайливо закутати його поліетиленом. Але ні в якому разі не залишайте його на ніч без догляду. Якщо вночі не пройде дощ, то вранішня роса зробить своє «мокре діло».

Нарешті, треба завжди мати при собі звичайну стеаринову свічку: вона запалиться у будь-яку погоду і передасть свій вогонь, так би мовити, по інстанції.

І останнє. Коли залишатимете стоянку, не полінуйтеся залити багаття двома казанками води. Пам'ятайте, що навіть остаточно (зовні) згасле багаття зберігає в собі величезні приховані можливості в плані пожежної небезпеки.

СТРАВИ ВАРІННЯ

Туристсько-мемуарна література так переобтяжена описами божественного смаку юшок, які пропахли гіркуватим димком і від цього, безперечно, ще смачніших, що лише за один спогад про трапезу навколо багаття під великими, ніби твої гудзики, зірками над сонною річкою варто штрафувати, як за перехід вулиці на червоне світло з раніше обдуманими намірами.

Ось чому нам хочеться почати з суворої, але точної, вичерпної мови математики.

На перший погляд, набір продуктів не залишає місця для кухарської фантазії, але в цьому випадку вона якраз і не потрібна. Припустимо, що ви маєте 9 різних видів продуктів (наприклад: сіль, цукор, макарони, вода тощо). Виявляється, якщо комбінувати їхнє поєднання від двох до десяти, то можна приготувати 256 (двісті п'ятдесят шість!) різних страв. Навіть якщо виключити деякі не дуже придатні сполучення (наприклад, сіль+вода; сіль+цукор+вода), все одно лишається такий переконливий асортимент страв, перед якими блідне меню ресторану «Метрополь» у дні громадських оглядів.

Звідси випливає, що першою якістю Кока має бути більш-менш вільне володіння елементами алгебри.

Друга якість, котрою має бути наділений Кок, - це сміливість у поєднанні з певною часткою здорового нахабства. Дійсно, за звичних, тобто непохідних, умов ніхто не наважиться запропонувати публіці, що харчується, комбінацію перловка+кориця+томатна паста. Але якщо вранці Кок оголосить, що на відзнаку... (на відзнаку чого саме - див. розділ «Туристські свята») громаді пропонується незвичайна страва, яку він готуватиме з величезною втаємниченістю, то, ручаємося, публіка буде їсти зазначену комбінацію, вихваляючи незвичайне мистецтво Кока.

Третьою якістю Кока повинна бути стійка впевненість у собі. Нехай з перших же днів походу його учасники проймуться свідомістю того, що куховарська служба - найкаторжніша і водночас - найбільш кваліфікована. Цю думку слід час від часу підкріплювати. Найкраще для цього вибрати момент, коли який-небудь турист, що зарвався, покуштував чергову комбінацію і нерішуче заявляє:

- Братці, а каша сьогодні - не того... не тягне...

Кок має негайно ж зреагувати таким чином: а) відставити миску з їжею; б) скорботно опустити куточки губ; в) важко підвестися; г) мовчки (мовчки!) простягнути Адміралові свій кухарський жезл - ополоника; д) запитати, на яке ампула перейти йому з цієї миті.

Не варто говорити, що наступні десять хвилин пройдуть у безладних, але досить голосних запевненнях у безперечних до нього, Кока, пошані й повазі.

Проте не слід вважати, що авторитет Кока може довго триматися на такому режимі. Ні, час від часу він справді повинен втішати народ чимось абсолютно незвичайним і смачним.

Наведемо деякі рецепти.

Суп із цибулі - «паризьен». У киплячу воду засипають дрібно нарізані плавлені сирки (на літр води 1,5 сирка), які повинні при інтенсивному перемішуванні повністю розчинитися. Потім у такій послідовності кидають: вермішель (небагато), тушонка (багато), томатна паста (небагато) і сіль (за смаком). Суп готовий. Єдиний недолік цієї страви - її завжди мало. Якщо у вас є цибуля, додайте її, попередньо підсмаживши на олії (в цьому випадку сало виключається).

Гуска на рожні. Ця страва, як правило, пропонується на завершальній трапезі на честь закінчення походу. Гуска купується у найближчому селі. Птицю треба ретельно обскубити, обпатрати, розрізати на шматки і добре обсмажити на сковорідці. Коли гуска підрум'яниться, нанизати її на рожни (шампури) і подавати до столу. Увага: не спробуйте обсмажувати гуску, нанизану на рожен цілою: здоровий глузд і загальна теорія теплопереносу свідчать, що неможливо цілу гуску рівномірно підсмажити і зверху, і зсередини. Опис такої операції в романах варто віднести за рахунок безвідповідальності автора.

Вареники з вишнями. Коли ваш маршрут пролягає через вишні, гріх відмовлятися від думки приготувати вареники з вишнями. Саме ця думка кидає у трепет Кока, бо учасників експедиції 8, кожен з них з'їдає по 18 вареників. Наліпити вареників на таку прірву неможливо. Але тут в пригоді стає модифікація цієї страви, що має назву «лінива». У киплячу воду засипають вермішель, додають сіль і необхідну кількість (не менше однієї, але не більше шести банок) згущеного молока, потім всипати вишню, краще очищену від кісток, але (вареники ж ліниві!) можна й з ними. Вишня кладеться за суворою пропорцією: чим більше, тим краще.

Святкові тістечка. Банку із згущеним молоком кип'ятять протягом трьох годин. Потім воду зливають (хоч і довго кипіла банка, та навару тут немає), банку охолоджують, відкривають, намащують дивовижним кремом, що утворився, сухі хлібці, зверху прикрашають будь-якими ягодами, розкладають на лопаті весла, ставлять навколо п'ять чоловік: один з них буде відганяти мух і гедзів, а решта четверо - дітлахів. Через дві години, коли хлібці просякнуться кремом, можна подавати до столу тістечка, що залишаться після розбійницьких дій виставленої охорони.

На закінчення даємо рецепт супу «фантазі». Суп готується в останній день походу. Технологія його надзвичайно проста. До казанка зсипаються всі (всі!) лишки з усіх (усіх!) торбинок, додається вода і все це кип'ятиться протягом години. Вариво видається вам на диво смачним.

ДНЮВАННЯ

Є туристи, які настільки зживаються зі своєю байдаркою, що навіть 8 годин сну поза нею завдають їм болю. Вони ладні робити 70-кілометрові переходи, відмовитися від зупинок у дорозі і від ночівлі, аби не розлучатися зі своєю «старою посудиною» (так вони називають свою байдарку - і чули б ви, скільки трепетної і ніжної любові вкладається в ці суворі слова!).

На стоянці вони розташовують намет поряд з витягненими на берег човнами, щоб мати можливість кілька разів уночі провідати свою вірну подругу. Багаття вони теж намагаються розвести біля байдарки (мабуть, щоб вона зігрілася). Коротше, вони ставляться до неї так, як до улюбленої живої істоти. І в кого стане сил докорити їм за це?

Один наш приятель навіть клав байдарку разом із собою під намет, не забуваючи на ніч дбайливо натерти її лосьйоном «Ангара».

Що ж, можливо, наш товариш дещо передавав куті меду. Але ж хіба суть у цьому?

У світі є лише одне таке слово, одне поняття, що здатне відвернути увагу цих несамовитих фанатиків, змусити їх на певний час розлучитися зі своїми улюбленцями. Слово це - днювання.

Є люди, котрі на питання: «Ваша думка щодо туристського щастя», не замислюючись, можуть відповісти: «Боротьба з труднощами! Подолання перешкод!» Вони ладні день і ніч штурмувати пороги, мчати бурунами і крутоярами, крокувати по пояс білою піною, виносити з потоку речі й людей. Їх тішить шквальний зустрічний вітер і хвилі, які кидають їм в обличчя жмені бризок. Їх звеселяють грози і шторми, тайфуни і цунамі...

Якщо заманити їх силою або неправдою на тиху річку, вони страждатимуть самі і отруять існування тим, хто їх оточуватиме. Вони виявляють презирство до перешкод, які середньому туристу видаються значними. Вони тероризують супутників розповідями про водоспади, якими спускалися, про каменепади, які спускалися на них, про греблі і лавини, про градини розміром з яйце страуса і про хвилі, які геть чисто всі були дев'ятьма валами...

Важко чимось відволікти або захопити цих людей, неможливо переконати їх. Але є слово, що розчиняє двері до їхніх загартованих випробуваннями сердець. І слово це - днювання.

Є, нарешті, ще один різновид туристів, для котрих денний перехід, проходження маршруту, подолання перешкод - не самоціль, а лише прелюдія до головного - до привалу, вечірнього багаття, туристської трапези і пісень над річкою, затишку намету, плюскоту риби в темній воді і таємничих голосів нічних птахів. Чи варто казати, яку притягальну силу має для них слово «днювання?»

Отже, днювання бажане всім. І варте воно більшого, ніж просто день відпочинку. До нього входять і свято, і недільник, і спортивний фестиваль, і гіпнотерапія, бал і маскарад.

У кожного члена експедиції з днюванням пов'язані свої плани і надії. Рибалка нарешті знайде дійове застосування численним снастям і врешті покладе край жартам на свою адресу.

Коку сніяться делікатесні продукти, які він розшукає в найближчому селі, і банкет, який він влаштує після тривалих пошуків (на банкеті буде все, аж до млинців включно!).

Жінки готують велику демонстрацію туалетів, прання, латання і лагодження одяжі, діти - не менш велике псування і забруднення. Адмірал таємно плекає мрію точно встановити місце свого перебування і сповістити про це світ з найближчого телеграфу. Слідопити воліють відшукати «сліди небачених звірів», грибники - зарості грибів. Спортсмени планують розіграти першість табору з бадмінтону, а флегматики - просто виспатися.

Щоб задовольнити потреби всіх учасників, днювання має відповідати деяким вимогам, причому всі вимоги, що стосуються стоянки (див. розділ «Стоянка»), мають законну силу і для днювання, але, окрім цього, воно повинно мати й інші достоїнства.

Найголовнішим серед них є заповідність днювання. Бажано, щоб табір був розбитий в місці, де ще не ступала, і протягом найближчих двох діб не ступить, нога людини. Цю просту вимогу інколи досить важко задовольнити. І не лише тому, що сліди перебування людини ви легко знайдете в самих диких місцях, але й тому, що ця вимога вступає в явне протиріччя з необхідністю існування поблизу місця днювання села з магазином, поштою і телеграфом.

Лишається одне: знайти таку ділянку берега, яка була б відгороджена від усього світу непрохідними горами.

Не менш важлива і така якість днювання, як неповторність. Мають на увазі риси специфічні, притаманні лише йому, такі, що запам'ятовуються назавжди. Наприклад, близьке сусідство з великим мурашником або з поселенням земляних ос. Непогано запам'ятовується і наявність по сусідству іржавого болота або ароматизованих сірководневих джерел. Добру пам'ять залишають по собі комарі, гадюки й отруйні членистоногі.

Але, звичайно, при всьому цьому найбільше враження залишають не гострі відчуття і не екзотика. Не розумом, а серцем запам'ятаєте ви тихий плес поблизу вашого табору, солов'їну ніч, чутливу тишу заснулого лісу і перші промені сонця, які спочатку боязко, а потім все сміливіше вириваються з густих кущів верболозу. Саме це буде вам снитися довгими зимовими ночами, саме від цього завмиратиме серце при слові «днювання», саме це нестримно покличе вас у наступний туристський похід, попри всі адміністративні, сімейні та інші обставини.

Щоб днювання не втратило своєї чарівності, воно не повинно бути надто частим: не більше чотирьох днювань протягом двотижневого походу - ось оптимум, який не варто перевищувати, бо виникне загроза перетворення походу на постійно діючий табір з усіма рисами осідлого поселення.

Днювання, про яке йде мова, краще розпланувати заздалегідь, ще до виходу на маршрут. Зберіться одного вечора біля карти обраної вами річки, озбройтеся довідниками, путівниками і описами, обговоріть усі можливості й нанесіть на карту 3 або 4 червоних хрестики у найбільше придатних для днювання місцях. Робота ця не буде марною. По-перше, ви матимете нагоду ще раз порівняти бажане і дійсне і згадати добрим словом (або недобрим) довідники і описи. По-друге, якщо абсолютно випадково хоча б один з ваших хрестиків виявиться поблизу місця, справді придатного для днювання, ви зможете скромно опустити очі й сказати: «А що я вам казав?» - і надати можливість колегам по походу оцінити ваш геніальний дар ясновидця.

Днювання (якщо воно не вимушене - про це окрема розмова) повинно бути таким, щоб вам шкода було їхати звідти, щоб ви залишали часточку свого серця (про частину вашого майна не варто згадувати, вона залишиться сама собою). Як цього досягти? Перш за все - не шкодуйте праці.

Викопайте яму для багаття, зробіть водовідвідні канавки і земляні сходи на підйомі від річки до табору, поставте жердину для прапора експедиції, збудуйте навіс для байдарок, стелаж для весел, комірчину для продуктів, сушилку для мокрих речей, викопайте

криницю і відгородить місце днювання парканом - і тоді можете бути певні: ви його не забудете ніколи в житті.

Рукотворність є третьою і, зрештою, найважливішою якістю днювання. Вона цілком залежить від самих туристів, отже, напрашується висновок: не буває поганих місць, бувають лише погані туристи.

Кілька слів про вимушені днювання. Вони не обов'язково мають бути поганими, хоча стіна дощу за наметом несхитно стоятиме кілька днів. Світ такого днювання максимально обмежений і зводиться, мабуть, до єдиної розваги - перегляду туристських сновидінь. Але хіба це так вже погано?

Вимушене днювання, причиною якого є дощ, може подарувати і більш гострі відчуття - наприклад, розпалювання багаття. Як би ретельно ви не ховали паливо в свій намет і навіть у спеціальну торбинку (див. розділ «Багаття»), розведення вогню під дощем все одно залишиться найзахоплюючішою справою.

Непередбачене днювання може бути і заповідним, і неповторним, бо стихійне лихо може змусити вас розташувати табір там, де й «чорний ворон не пролітав, і сірий вовк не пробігав». І пам'ять про нього не зітреється. Але вже через кілька годин після того, як вщухне дощ і першу байдарку буде спущено на воду, ця сама пам'ять набуде тонів світлих і ліричних. Чи варто переконувати, що в міру віддалення від місця днювання воно ставатиме все милішим і кращим?

ТУРИСТСЬКІ ТОРЖЕСТВА І СВЯТА

Туристський похід - сам по собі «свято, яке завжди з тобою». Цим справедливим твердженням можна було б і обмежитись, але чи варто позбавляти себе насолоди ще раз згадати туристські врочистості, мерехтливе світло багаття, пісні над тихою річкою і відчуття щастя, що чекає тебе десь поруч, за найближчим заворотом?

Свята в поході виникають стихійно. І в цьому їхня принадність. Немає ні тривалих приготувань, ні стомлюючого чекання, ні традиційного салату «Олів'є». Але є добрий настрій (без нього туристське свято не може виникнути), імпровізовані, а не задалегідь вивчені, жарти і тости. Немає сусідів знизу, які за допомогою щітки для підлоги повідомляють, що вони теж беруть участь у ваших веселошах; і сусідів згори, які шлють привіт за допомогою штукатурки, що сиплеться зі стелі. Проте є мовчазна стіна лісу, вода, яка тихо хлюпоче біля берега, та собачий хор у селі на протилежному боці, якому, безперечно, подобається ваш спів.

Туристські свята не обов'язково пов'язувати з якимись історичними подіями чи датами. Привід для виникнення торжеств може видатися недосвідченим у цій справі зовсім незначним. Наприклад, свято Рибалки може виникнути внаслідок виловлення першого (і, як побоюється досвідчений Адмірал, останнього) в'язя довжиною цілих 15 сантиметрів.

Не кажучи вже про таку подію, як завершення першої третини маршруту або придбання незапланованих леденців у магазині села Верхні Первачі.

Взагалі тільки в туристському поході переконуєшся, як, по суті, мало потрібно, щоб людина відчула себе щасливою і здатною розділити цю радість з іншими; як будь-яка подія, навіть неприємна, може стати приводом для торжества.

Наприклад, на стоянці забули чохол від байдарки. Незважаючи на неминучість цієї події (див. розділ «Стоянка»), вона впливає гнітюче на всіх. Винуватця (якщо його вдасться знайти) після короткої двогодинної артпідготовки катують жартами, звертаючись до нього, додають слово «професор», бо традиційно вважається, що той, хто має це звання, автоматично здобуває право на неуважність. Крім того, бідолаха з острахом чекатиме зняття з наступної стоянки, де всі його дії пильно контролюватимуться і кожний його промах буде зловтішно фіксуватися...

І раптом! Під час незапланованої зупинки з приводу обносу греблі, яка невідомо звідки взялася (див. розділ «Карта»), загублений чохол знаходять, причому - в байдарці найактивнішого кепкувальника. Без вини винуватий нервово сміється і звертається до свого мучителя: «Вельмишановний професоре, чи не забули ви, сідаючи в байдарку, зняти калоші?»

Але його сарказм тоне у хвилях бурхливої радості: по-перше, раз чохол знайшовся, його можна буде загубити наступного разу, а по-друге, є привід для свята, яке й відбувається на найближчому привалі.

Трапляються в поході й сімейні торжества: дні народження, роковини і весілля всіх рангів (до «золотого» включно). Але навіть їм туристська обстановка надає незвичної простоти, свіжості і веселості. Де ви бачили, щоб іменинник не був змушений разів 150 скрушно повідомити своїм шанувальникам: «Ну що за радість? Став на рік старішим - ось і все...» У поході це не потрібно, та й часу на такі сентенції немає. Ювіляр разом з усіма виконує свою моряцько-вантажну службу (якщо йому пощастить, у цей день буде 2 обноси по 350 метрів кожний, 3 волюки і 1 затоплена байдарка), але, на диво, надвечір відчуває себе не постарілим на рік, а помолоділим на два. Тому він не манірничас, не зітхає з приводу тягаря років, а просто радіє прекрасному літньому вечору, багаттю і подарункам друзів.

Туристські подарунки заслуговують на окрему розмову. Варто одразу сказати, що в поході кількість абсолютно непотрібних речей, що їх дарують, скорочується приблизно в 124 рази. Правда, ми знаємо випадок, коли імениннику на одній із сибірських річок вручили двадцятикілограмовий гіпсовий бюст Іммануїла Канта. Але цей варіант варто віднести до екзотично-випадкових. Як правило ж, все, що дарується, - малогабаритне, зручне і дотепне, бо ніщо не займає так мало місця, як вдалий жарт. Вчасно подарована дрібничка: кишеньковий ліхтарик, ніж або підтяжки можуть зробити людину щасливою. Гарні також різноманітні саморобки, особливо - з харчових припасів.

Можливо, нетурист вирішить, що радіти випускній яєшні може лише духовно обмежена людина. А турист оцінить її сповна. Він знає, чого варто було довести яйця цілими і непошкодженими до сковороди, попри всіляке їхнє бажання перетворитися в яєшню ще в рюкзаку. Та й просто турист не дуже схильний вірити в антагонізм «матеріального» й «духовного», «високого» й «низького». Він живе в цільному світі, де під час походу вартість доброї яєшні ніяк не менша вартості персня з монограмою або приталеного піджака з довгими полами.

Розповідь про туристські торжества і свята була б неповною, якби ми не згадали про туристські пісні, без яких ці урочистості неможливі. Звичайно, термін «туристські» слід розуміти досить широко, бо турист теж людина і ніщо людське йому не чуже. Він може

співати романс Глінки «Сумнів» і надавати йому перевагу перед усіма іншими наспівами. Хто докорятиме йому? Хто засудить? Отже, ми глибоко переконані, що туристські пісні - це ті пісні, які співають у туристському поході.

Правда, існують і власне туристські пісні, в яких ідеться про реалії походів, туристський реманент, героїчні подвиги туристів. Не можна сказати, що їх співають частіше або з більшим ентузіазмом, ніж загальнолюдські, швидше навпаки. Їх тримають як візитні картонки для вручення нетуристам.

Варто врахувати (хоч вони зовсім не підлягають обліку) самодіяльні пісні, принцип створення яких: «що бачу, про те співаю». Вони ніколи не зможуть потрапити до «золотого фонду» або в телепередачу «Музичний кіоск», але дарують багато веселих хвилин своїм творцям. Це виправдовує їхнє існування.

Є ще пісні без слів. Їх не співають, а мугикають, і хоча таке «мугикання» і є доказом доброго настрою, запровадити його на святі неможливо. Отже, для організації свята в поході необхідні найпростіші речі: добрий настрій, гумор і пісні. Всі вони сміливо входять до розряду підручних засобів, і навряд чи знайдеться хоча б одна експедиція, де б їх не було. А якщо вони є, то і свята неминуче будуть.

БАЙДАРЧНИК НА ЛІКАРНЯНОМУ

Усього якихось 70-100 років тому зустріч на туристському маршруті з чумою, холерою або чорною віспою було явищем звичайним. Це, як правило, ускладнювало подорож. Сорокаденний чумний карантин майже повністю поглинав відпустку, а перенесена віспа лишала на обличчі туриста такі сліди, що після повернення найближчі родичі відмовлялися впізнавати його.

Нині ж мандрівники можуть сміливо плисти по річках навіть без протичумних респіраторів, гумових рукавичок і чобіт-бахил.

Але ті, хто гадає, що лише чума здатна зіпсувати похід, глибоко помиляються. Тому до медичного забезпечення експедиції варто поставитись досить серйозно і приступити до нього заздалегідь.

Починати можна ще до вибору маршруту, бо за Полярним колом і у вологих субтропіках Закавказзя набір хвороб, які сміливо можна назвати туристськими, приблизно однаковий.

Перш за все це хвороби брудних рук, що породжують нездоланне бажання причалювати до берега через кожні 12 хвилин. Профілактика: миття рук, до якого не завадить звикнути ще до походу, і дуже популярний у туристів фталазол (який би великий запас не був, він не вважатиметься надмірним).

Коли весь фталазол буде з'їдено, а потреба в ньому не зменшиться, варто вдатися до заготівлі й використання підручних засобів, які рекомендує народна медицина. Перше місце серед них посідає дубова кора (*Cortex quercus*). Спосіб її вживання має бути відомим кожному туристові, бо траплялися випадки, коли ті, хто знав про неї з чуток, геть об'їдали трьохсотлітні дуби, чим наносили значну шкоду лісонасадженням, не даючи власному здоров'ю ніякої користі. Тому повідомляємо: вживати дубову кору варто виключно у

вигляді відвару (суха подрібнена кора заливається окропом), пити замість чаю, компоту, супу, лимонаду, оранжаду і всього того, що п'ється при доброму здоров'ї.

Корисні й відвари з чорниць. Але цю ягоду можна вживати лише тоді, коли ви цілком певні, що відрізнете її від пасльону або (ще важливіше!) - від блекоти. Інакше від чорничного відвару краще відмовитися, бо відвар блекоти надто сильний засіб, щоб випробувати його в туристському поході.

У наступному розділі туристських хвороб наведені такі, як риніт, отит, ларингіт, бронхіт, трахеїт, фарингіт і тонзиліт. Це все рідні брати і кожний з них залюбки відгукується на кличку «катар верхніх дихальних шляхів». За похідних умов лікувати їх складно, бо інколи лікування небезпечніше за саму хворобу. Найбезпечніший вид лікування - спиртове розтирання. Воно, як правило, корисне на початку походу і зовсім неефективне в кінці. Пов'язане це з тим, що спирт з аптечки має властивість з часом, не зменшуючись кількісно, катастрофічно втрачати свої градуси. На кінець походу він за цілком загадкових обставин перетворюється в річкову воду, геть позбавлену лікувальних властивостей.

Але реальна небезпека для здоров'я хворого виникає, коли на загальних зборах експедиції вирішують застосувати банки. Ставити їх ніхто не вміє, тому ексекютора визначає жереб. Медичних банок, звичайно, теж немає.

Але ж є банки з-під тушонки!

Однієї буває досить. Якщо її вдається розпекти на вогні і приставити до спини хворого, то він легко скидає чотирьох чоловіків, які навалилися на його руки й ноги, і з криком: «Я вже здоровий!» - щодуху біжить до річки. Після цього він клянеться, що цілком одужав. Кахикати він тікає у віддалені кущі, а чхнувши, нервово сміється і переконує, що йому в ніс потрапила мошка (не дай бог хтось ще подумає, що це продовжується катар верхніх дихальних шляхів!).

Певні ускладнення в поході може викликати й радикуліт. Власникам цієї хвороби, що збираються подорожувати, радимо залишити її вдома. Якщо ж зробити це неможливо, то в поході варто дотримуватися таких правил: а) не купатися; б) не нахилитися; в) не веслувати; г) не вудити; д) не піднімати нічого, що важче за спальний мішок; е) не спати в наметі; є) не сидіти біля багаття; ж) не стояти біля берега... тощо, до безкінечності.

Недотримання хоча б одного пункту може призвести до наслідків катастрофічних, бо спроби загальними зусиллями розігнути зігнутого приступом витискають з бідолахи такі звуки, яким позаздрив би репетуючий віслюк.

Якщо ви не захопили радикуліт із собою, не впадайте в розпач - його дуже легко придбати в поході. Для цього досить ретельно намочити свій спальник, а намет на стоянці встановити таким чином, щоб вода під час дощу широкою смугою лилася прямо під ваш матрац.

У туристській аптечці крім фталазолу, спирту, аспірину і кальцексу мають бути такі предмети:

1. Бинт (для упаковки вантажів, коли призначені для цього мотузки будуть загублені).
2. Лейкопластир (для заклеювання зсадин, дірок у наметі й костюмі).

3. Спринцівка (для відсмоктування води з байдарки).
4. Губка (для тієї ж мети).
5. Скальпель (для відкривання консервних банок).
6. Пінцет (для витягання печеної картоплі з багаття),
7. Зеленка (для надання зеленої плямуватості речам, що зберігаються в одному рюкзаку з аптечкою).

Це малий медичний набір. Існує ще й більший, до якого можна включати ваги медичні, спірометр, комплект інструментів для трепанації черепа, набір реактивів для визначення кількості цукру в крові, мікроскоп, апарат для одержання ультрафіолетового проміння і портативну рентгенустановку. Що з цього набору вам пригодиться, стане відомо лише в поході. Не виключається, що деякі предмети виявлять властивості несподівані: серед трепанаційних інструментів знайдеться гачок, який ніби спеціально виготовили для підвішування казанка, а в наборі реактивів доречною буде виявлена кухонна сіль... Похідні шляхи і потреби незбагненні.

ФІНІШ

Нам лишилося написати буквально кілька заключних слів. Пам'ятайте, труднощі у байдарковому туризмі є. Але вони - явище тимчасове і (головне) переборне. А задоволення - фактор незмінний і постійний.

Лікарям-геронтологам варто було б, на нашу думку, уважно вивчити питання про байдарковий туризм як дійовий засіб збереження вічної молодості. Адже на п'ятий-шостий день походу ви вражено помічаєте, що ваші м'язи стали приємно пружними. А на кінець тижня ви стаєте настільки стрункими, що вільно надягаєте плавки, які були вам малі ще в шкільні роки.

До того ж ви відчуваєте незвичайну свіжість емоцій. Захід сонця, кілограмовий окунь або порція смажених грибів принесуть вам набагато більше радості, ніж у домашній обстановці.

Але, на жаль, настає пора повернення додому.

Для любителів класифікування повідомляємо, що повернення з походів відбувається в одному з двох варіантів: а) ви їдете на байдарці; б) байдарка їде на вас.

Смішно було б дискутувати з приводу того, якому варіантові надати перевагу: це, на жаль, не завжди залежить від бажання зацікавлених осіб.

Звичайно, було б досить привабливо повернутися, скажімо, в рідну Бухару не на автобусі й навіть не на кораблі пустелі, а просто на кораблі - тобто на своїй вірній байдарці. Але доводиться враховувати (вже вкотре!) сувору географічну реальність. Бо хоч і відомо, що вода покриває аж дві третини земної поверхні, але одна третина, що лишилася, - це все ж суша, яка має неприємну (для байдарочників) властивість опинятися на вашому шляху

саме в неслухний момент. Проте і тут існує невмолима диференціація. Річ у тому, що бажання наших батьків і друзів, як правило, діаметрально протилежні!

Батьки є батьки! Тому вони сором'язливо (хоч і абсолютно безпідставно) сподіваються, що цим походом ви поставите крапку в кінці своєї неспокійної байдаркової кар'єри. Друзі ж, навпаки: широко вірять, що наступний похід не лише відбудеться, але й пройдётиме при їхній найактивнішій участі. На це сподівається навіть ваш пес якого ви незаслужено образили (тобто залишили вдома).

Ми дуже любимо своїх батьків. Однак нам доведеться вкотре вже не виправдати їхніх надій і сподівань. Бо фініш одного походу - це одночасно вже і передстартовий період наступного.

То що, друзі? Яка там річка заклично і сиротливо в'ється по карті і чекає на нас і наші байдарки? Горинь? Десна? Псьол? Як слід подумайте. Зважте всі «за» і «проти».

І - до зустрічі на маршруті! До нової зустрічі!

Бібліотечка туриста

Гелій Ефимович Аронов
Михаил Яковлевич Гольдштейн
Юрий Яковлевич Фиалков
Юрий Вадимович Шанин

НА БАЙДАРКЕ - ЗА ЗДОРОВЬЕМ
Киев, издательство «Здоров'я»
(На украинском языке)